Birinci Cihan savaşında

ISPİR MÜDAFAASI

MMİİ :
süRcyyrt ııâMi ŞEHİDOĞLU

Basıldığı yer.
DOĞAN MATBAASI
ERZURUM

İSPİR İLÇESİ

İspir hakkındaki bu kısa izahatımızda İlçenin tarihine temas etmiyeceğiz. Bu konuda kandırıcı ilmi kaynaklara raslayamadık. Maddi ve toplumsal yönünde derin ve ilmî bir izahına teşebbüs edecek değiliz, amacımız sadece onu biraz olsun tanıtmak ve bugünkü haliyle acil olarak halline şiddetle lüzum gördüğümüz bazi problemlerine bir nebze olsun temas etmek olacaktır.

Erzurumun kuzeyinde bambaşka şartlar gösteren bu şirin İlçemiz 142 köyü ve mezra denilen bir okadar da meskun yeriyle 60.000 nüfusa sahiptir. Bazı köy adlarından halkının Oğuz Türklerinden olduğu anlaşılan İspir'in bütün sekenesi Türktür. Türkçeden başka hiç bir dil konuşulmaz.

• Halkı gayet munis, dürüst ve çalışkandır. Bugünkü haliyle geniş hudutları içinde istihsale yarar arazisi pek kıt olduğundan halkı fakirdir. Millî gelirden fert başına düşen miktarın en asgari nisbetinin İspire isabet edebileceğini söyliyebiliriz. Bu şartlar altında 60.000 nüfuslu bu İlçede katil ve hırsızlık suçlarının hiç yok denece kadar az olduğunu söylersek bu nevi suç sanıklarını iktisadî amillere dayandırmağa meyilli ceza hukuku ve sosyoloji araştırıcıları için İspiri tetkike değer bir konu olarak gösterebiliriz. Fakir fakat efendi. Muti ve temiz insanlardır bunlar.

Merkez kasaba 2030 nüfuslu olup iki dağın arasındaki ufak bir düzlüğe sıkışmış; 1200 m. rakımlı, Çoruh nehri kenarında yemveşil bir kasabadır. Suyu ve elektriği yoktur. 105 Km. *Âk* toprak bir yolla Bayburta bağlıdır. Bu yol ise kışın 6 ay kapalı kalır. Ve İlçenin yalnız İlle değil bütün medeni alemle normal ilgisi kesilir. Öküz kızakları üzerinde bazı zaruri ihtiyaç maddeleri Bayburttan getirilerek yüksek Hatlarla satılır.

Yapılmakta olan yol İlçenin her türlü münasebetini Erzuruma kaydıracak ve işaret edeceğimiz hususla da dikkate alındığı takdirde kazanın her yönden durumuna önemli müsbet et-

kiler yapacaktır.

Kültürel durum:

142 köy bir o kadar da mezra denilen topluıuğu içine alan İspirin 44 okulu vardır. Bunların bir kısmı eğitmenlerle yürütülür. Ve üç sınıflıdır. 9451 adet okuma çağmd ı öğrencisi bulunmasına rağmen bunlardan ancak 2541 i oku> abilmektedir. (1955-1956) yılı. D^vam nisbeti % 96 dır. Merkezde bir Ortaokul vardır.

İlçenin bu kültürel noksanını elden geldiği kadaı hafifletmek için kurduğumuz "İspir maarif sevenler derneği ıin çalışmaları,, müsbet sonuçlar doğurmuştur.

a) Dernek üç sınıflı köy okullarını bitiren öğrencilere diğer iki yılını da merkez ilk okulunda tamamlamak ve n erkez orta okuluna devam imkânını verme.

b) Beş sınıflı köy okullarını bitirenlerin ortaokulda okuyabilmelerini sağlamak.

c) Zeki fakat fakir köylü çocuklarını, her türlü ia e ve ibatesini temin suretiyle ayni neticeye ulaştırma.

d) Ortaokulu bitirenlere daha ileri okuma kademelerini temin ve meslek okullarına yerleştirmek için, maddi ve m ınevi yardımlarla rehber olmak gayesiyle kuruln ştur. Bu gay< yi gerçekleştirmek hususunda dernek:

a) iki yatakhanesi, bir müdür odası, bir müze ve kütüphane ve diğer müştemilatı ile yeni bir Pansiyon binası kurmuştur.

b) Bunun yanında konferans salonu, mutfak, kile , anbar, yemekhane olarak kullanılan ikinci bir büyük binayı ihtiyaca cevap verir hale getirmiştir.

c) Derneğin gelirleri cümlesinden olmak üzere Türk mimarisinin şık bir eseri halinde kubbeli, üç hücreli, on kurnalı, şadırvanlı ve içi tamamen mozaik 80.000 lira değe inde bir hamam inşa etmiştir.

d) Muntazam sulama tesisleriyle 15.000 kavağı h£.vi bir fidanlık vücuda getirerek derneğin hizmetine sunmuştur.

e) Bu fidanlıkta fenni arıcılık tesisleri kurmak teşebbüsüne girmiştir.

f) Yunus köyünde bir dershane binası meydana getirmiştir.

g) Bütün bu binaların her türlü teftişini yapmış, bir kurtuluş müzesi açmış, ve bir kütüphanenin çekirdeğini kurmuŞwUr. Yatak, ranza, yiyecek ve giyeceğine kadar her türlü ihtiyaç temin olunarak 1954-1955 ders yılında 18 i fakirolmak üzere 31, 1955-1956 yıllarında da 24 öğrenciyi pansiyona alarak faydalı mesaisine devam etmiştir ve etmektedir.

Erzurumun en fakir ilçesinde asil Ispirlilerin kurdukları bu gerçekte büyük tesisi devamı içi bütün kalbimizle ilgililerin dikkatini çekmek isteriz.

Pansiyonun açıldığı ilk yıl talep o kadar fazla oldu ki içimiz parçalanarak zeki ve pek hevesli evlatlarımızı kırgın bir halde geri gönderdik. Bu sebepten pansiyona bir kat daha ilavesi ve genel masraflar için her yıl bakanlıkça bir miktar yardımın yapılması şarttır.

Mevcut 44 Okuldan onaltı adeti tamire şiddetle muhtaç oolup on u çatısızdır.

Köy müessesesinin kuruluş sitatüsü olan değil olması lazım gelen düşünülerek meydan getirildiği için diğer ıhalarda olduğu gibi bu sahada da yeni okulların tamiri için oy bütçelerine bel bağlamak hususuda kanaatimizce abestir. nıden okul yapılması elzemse de hiç olmassa bu 16 okulun pilân dahilinde tamir edilmesi şarttır. Bu yapılmadığı takdi bunların temamen elden çıkmak tehlikesi mevevttur.

İktisadi Durum

Bir kelime ile elem verici ve iç parçalayıcıdır.

Esasen pek arızalı ve ekilebilen arazisi, çok dar olan bu bölge sakinleri tamamen geleneklerin sonucu olanak kaderlerini bir kaç ağaç duta, birkaç hayvanın ürününe ve susuz arazideki verimsiz bir tahıl ziraatine bağlamışlardır. Bir yaz ailesi efradı ile gözleri yerde o dutları toplarlar. İki koyun bir ineğinden de birmiktar yağ elde eder. Ekmek değil cebine bir avuç dut kurusu doldurarak şafakla beraber 6-7 saatlik o sarp yalardan yaya olarak yağı ilçe merkezine getirir satar.

Öğle yemeğini cebindekilerle yani dut kurularını yiyerek yapar. Sattığı yağın parasının bir miktari ile kuru "iç yağı„ alır. Diğer kısmı ile de kızına, karısına bir yazma götürür. Eğer biraz çay, şeker de alacak parası artmışsa o gün evde bayram vardır. Nihayet ihtiyaç en asgari şekilde de tatmin hudutlarına yaklaşmadımı ormanlık bölgedekiler kereste kaçakçılığı diğerleri ise mevsimin muayyen ayında evini barkını bırakarak gurbete, amelelik etmek için yurdun dort bucağına dağılırlar. Bu halin meydana getirdiği toplumsal yaralar bir tarafa alti ay kazma sallar, kendi boğazını geçindirdikten sonra artan 625 lirayı ailesine getirir. Bu müddet zarfında ailesi de 430 lira borçlanmıştır. (Bu rakamlar 1954 yılı ortalamasıdır.) Yukarıda söylediklerimiz münferit bazı tesadüflerin ruhumuzda bıraktığı intibalar değildir. Ve bizde bu izlemlere dayanarak şairane bir tasvirde bulunmak istemiyoruz. Bu söylediklerimiz iki buçuk senelik o muzdarip köylü ile haşır neşir olarak yaptığımız tetkiklerin en somut ve bizce en müsbet sonuçla ıdır. Yukarıda çizdiğimiz yaşayış tarzı İspirin ekseriyetine, İspirin iktisadı durumunu temsil eden çoğunluk zümresine aittir. Esasen aynı mübadelenin de cari olduğu girift ve mudil bir iktisadi hayati vardır. İlçenin sadece kırık bölgesinda gurbetçi adedi diğer bölgelere nisbetle o/o 20 den o/o 30 a kadar azalma gösterir.

Biz bu derin, şümullü ve hayati davayı bütün yönleriyle kökünden halletmek için şöyle hareket ettik.

İlçe tabiî şartları bakımından 3 bölümde mütalâa edilebilir:

1 — Çoruh nehri boyunca uzanan 1150 ile 1250 met'-e rakımlı ekseriya çoruha dökülen dereler ağzında ve yakınında kurulmuş köyier bölgesi: Bu bölgenin istihsal için faydalanılan toprağın o/o 60 ila o/o 70 i dut bahçeleri halindedir. Geri kalan kısmı ise susuzdur ve bu susuz arazide halk tahıl ziraatı yapar. Tahıl ziraatine ayrılan saha Nurkaleden Bayburta doğru bir miktar artarsa da genel durumu değiştirmez.

Ayni zamanda da az sayıda hayvan beslenir. Bu bölgede bu kısır hayvancılık zorlama suretiyle, sırf bir gelenek eseri olarak kaldığı için gayet faydasız, adeta insan gibi beslenen ve kışın biraz uzamasiyle tamamen telef olan bir durum gösterir. Halouki bu bölgenin narenciye hariç her türlü meyvacıhğa ve arıcılığa fevkalade elverişlidir. Tahıl ziraati ise: Evvela arazi susuz olduğundan garantili bir ekim yapılamaz. İkinci olarak en fazla buğday bire beş vermektedir. Düşündüğümüz ürünlerle kıyas edilince iktisadi değeri sıfırdır. Duta gelince: Sarf edilen büyük ve uzun emeklere rağmen tamamen gayri iktisadi bir metadır. Bölgenin iktisadi durumunu karekterize eden dutun, ipekçilik de düşünüldüğü takdirde verimsizliği konusunda tafsilat v(rmeği bile zait görürüz.

Yaptığımız uzun tetkikler bizi şu sonuca götürdü: Bu mmtakada bir iktisadi ihtisaslaşmağa gitmek yani tahıl ziraatini ve dutu tamamen kaldırıp en iyi yetişen yol da yapıldığına göre az çok kolay nakledilebilen elma, armut, kayısı, üzümü bunların yerine ikame etmek. Ayni zamanda fenni arıcılığı da bununla paralel olarak yaymak. Yani bu bölge halkının sadece meyvacılık ve arıcılık yapması, bu ürünleri satıp ununu alma' ı en verimli yoldur.

Bu neticeye ulaşmak için ne yapmak lâzım geldiğine de kı-

a) Evvela arazileri kanallar açmak suretiyle sulamak. Bunun için köylüye mali külfet yüklenmemesi gerekiyor. Ne yapalımki onun psikolojisi, budur. Zaten verecek şeyi de yokya. Bugün köylü öyle bir ruh haleti içindedir ki yarın milyon kazanacağını bilse bugün böyle bir iş için 100 lira veremez. Yüz saat nutuk da para etmez. Fakat bedenen istediğiniz kadar çalışır bu sebepten dinamit ve lüzumlu çimentonun kanalı açılacak köye bedava verilmesi gerekir.

b) Yukarıda adlarını saydığımız meyva fidanlarını da bedava yahut çok ucuz fiatla halka dağıtmak. Bu dağıtımda bilhassa bir dut kesip yeri ıe mesela elma dikecekleri ön plânda ve tercihli olarak gözetmek.

c) Bedava yahut pek ucuz tiatla fennî kovan temin etmek. Bunda da bilhassa ormanlık bölge sakinleri üzerinde fazlaca durmak, onlara daha rüçhanlı durumlar sağlamak suretiyle kısa zamanda kesif bir fennî arıcılığa*alıştırıp orman katliamının biran evvel önüne geçmek. Bunun dışında köylerin nakledilmesi müstesna ne tedbir alınırsa alınsın orman katliamının önüne geçilemiyeceği kanaatindeyiz. Arıcılık elle tutulur faydalı bir netice verdi mi ormanlık bölgelerden keçilerin bir tek rica ile kaldırılabileceğini tam bir emniyet içinde söyliyebiliriz.

d) Köylüye fenni kovanın faydalı sonuçlarını bizzat eser meydana getirerek öğretmek. Bunun için İlçenin bir bölgesinde beş on kişiye bir kurs açmak katiyen yetmiyor. Koy köy, ev ev dolaşarak fenni kovanın faydalı neticelerini gösterecek idealist bir ziraat teknisyenine ihtiyaç vardır. Nitekir.. biz bu yolda "İspir arıcılar ve meyvacılar derneği,, adiyle bir cemiyet kurarak merkez dahil beş köyün arazisini hiç bir yerden yardım görmeden suladık. Bedava ve ucuz fiatla fidan dağıttık, halkı çit ve duvar masrafından kurtarmak için gıladiçya tohumu tevzi ettik. Banka baremini ayarlayarak meyvecilik bölümünden lüzumlu ikrazı yaptık. Artık meyvecilik tutundu diğebileceğimiz büyük bir

madh. Evvela köy köy dolaşarak, Ayancık işletme müdürünün kovanlarını köylüye satın aldırdık. Yüzlerce kovan getirilerek dağıtıldı. Fakat bugün bunlar bir tarafa atılmış, el sürülmemiş bir durumdadır. "Köylünün aklı gözündedir,, deyimi tam bir gerçeğin ifadesidir. Her teşebbüs müsbet sonuçları ile bir defa olsun gösterilmelidir.

E) Ziraat Bankasının meyvecilik baremi mahalli şartlara göre ayarlanmıştır; Arıcılık ve mevebilik bölümlerinden yukardaki şartları yerine getirmiş köyler halkına bolca kredi /erilmeli. Ve bu krediyi almaları için gerekli uyarma yapılmalıdr İspir köylüsü istisnasız borcunu vadesinde Öder. Zaten altmış bin nüfuslu İlçeye senelik ikraz yekünü 720,833 lira gibi cüzi bir miktardırki bu miktar başka yerlerimizde birtek şahsa dahi yapılmaktadır. (1955) Yılı köylüye yüzlerce fenni kovan teymin edildiği halde Arıcılık bareminden bugüne kadar (1955) yılı birtek kişinin dahi istifade etmemesi nekadar hazin bir neticedir.

2- İkinci bölge Çoruh nehrinden 400-500 metre yükseklik teki dağlar üzerinde kurulmuş köyler bölgesidir. Buralarda yine susuz arazide gayet verimsiz bir tahıl zıraati yapılır. Geri bir hayvancılık vardır. Bunlar ihtiyaca kâfi gelmediğinden birinci bölgede olduğu gibi her köyden çalışabilen nüfusun yüzde doksanına kadar gurbetçi çıkar.

Buralarda yapılacak ve teşebbüs ettiğimiz iktisadi hamle-hayvancılığın ıslâhı suretiyle tahıl ziraatını kaldırıp Arıcılık ve hayvancılığı ikâme etmek olacaktır. Yeni Arpa Buğday Çavdar ekimini terkedip yerine Yonca ve Korunga tohumu ekilerek bütün hızı Arıcılık ve hayvancılığa vermek. Zaten yonca ,e gorunga gayet besleyici birer hayvan yemi olmakla beraber çiçekleri de arıcılık için elverişli bitkilerdir.

3- 2400-2500 rakamlı Çoruh nehrinin çıktığı gayet sulak ve düz bir Yayla olak Kırık bölgesi üçüncü mıntıkayı teşkil e-

tahıl ziraatı yapar. Diğer bölgelere nisbetle durumları iyidir. Gurbetçi sayısı yüzde yirmiden otuza kadar azalır. Gerek ikinci bölgede gerek burada tahıl ziraatını kaldırıp hayvancılık ve arıcılığı geliştirmek şarttır. Bunun için,

A- Halka ilkin bedava Yonca Korunga tohumu dağıtmak lazımdır. Bununla, zamanla tahıl ziraatına ayrılan toprak miktarı Yonca ve Korunga ekildiği için azalacak, hayvan ve çiçeğinden Bal alması dolayısiyle de kovan miktarı artacaktır. Bu şekilde bir mecraya girildimi ilkin bedava verilen bu tohumlar yavaş yavaş para ile bol miktarda alıcı bulacaktır.

B- Hayvan neslini ıslâh etmek. Monotofotı suni aşısı ve nıerinoşçuluğun denemeleri yapılmak suretiyle yukarda zikredilen sonuca varmak.

Özet olarak Isiprdeıı gayet verimsiz olan ve boşuna emek sarfedilen tahıl ziraatını tamamen kaldırıp bölgelerine göre, meyvecilik-arıcılık ve hayvancılık arıcılığı ikame etmek en doğru yoldur. Eğer bu teşebbüs tutunursa (ki yüzde elli İspirde tutunmuştur) Ayni tabii şartları gösteren Yusufeli ve Gümüşhane illerimize de müşahhas bir örnek olacaktır. Esasen bütün Erzurum ve Pasin Ovalarında ve tabii şartları ayni durumu gösteren İlimizin diğer bölgelerinden de tahıl ziraatını tamamen kaldırıp münhasıran ileri bir havvancılık ve arıcılığı ikâme etmenin doğru bir yol olacağı şahsi kanaatimizdir.

C- Uzun Kış gecelerinde iş gücünün heba olmaması için ufak dokuma makineleriyle köyleri teçhiz etmek. İktisat ilminde böyle bir ekonominin lehinde ve aleyhinde çok şeyler söylenmiştir. Biz bunun bölgemiz için müsbet sonuçlar doğuracağına inaniyoruz.

Ruslar İspire Giriyor

Osmanlı İmparatorluğunun ne türlü şartlar içinde birinci cihan savaşına katıldığı okuyucularla malûm olduğundan burada tekrarı lüzumsuz olacaktır. Bir satırla işaret etmek istediğimiz nokta 1914 cihan savaşına giren osmanlı devletinin hazırlığının, böyle bir harbi devam ettirecek her türlü maddi imkânlar bakımından tam ve mükemmel olmadığı gerçeğidir. Bilhassa konumuzla ilgili olan doğu cephesindeki muharebe safhalarını bütün teferruratiyle göz önüne koyan arkerî eserler bu gerçeği pek müşahhas olarak belirtmektedir.

Böyle bir durumda harbe giren osmanlı devleti doğu cephesinde bazı gelişmeler kaydetmesine rağmen Sarıkamış taarruzunun malûm sonucu ordumuzun çekilmesini intaç etmişti. Devam eden bu çekiliş sonucu ve ricat havası içinde İspirimize gelelim.

Bilinmeyen Türkiyemizin bu ufacık parçası... Türkiyemiz gibi onun da üzerinden asırlar şanla, şerefle, ızdırapla geçti gitti. Herbiri bir hatırayı dağında, taşında, suyunda, ırmağında destanlaştırdı. Maddeye ruh verdi. Mekâna damgasını vurdu. Bu ezeli akış içinde kaderin gâh acı gâh tatlı ürperişlerini bir daha tekerrür etmeyecek efsaneler halinde tortulaştırdı. Ve nihayet 1914 yılının havasında yaşlılardan iman, gençlerinden kan, kadın ve çocuklarından göz yaşı ... bıraktı.

Harp ilan edilip seferberlik yapıldıktan biraz sonra İspiri., manzarası şu idi: Gençler silâh altına alınmış, zaten ihtiyaca yetmeyen istihsal tamamen azalmıştı. Kışın altı ay yolların kapanmasiyle mahsur kalan ilçe her hangi bir ihtiyacını dışardan temin etme imkânından da yoksundu (bugün dahi öyledir).

Maddi yönden bu buhranla bunalmış ruh haletine; kocalarından ayrılmış kadınların, babaiarına hasret çocukların, boynu bükük yetimlerin içinde bulunduğu bu garip sessizliğe, harbin umumi atmosferini de ilave etmek gerekir. Herkes heran oğlunun veva kocasının yahut nişanlısının ölüm haberini beklerken

her secdeye varışta tanrıdan Türk ordusu için de zafer niyaz ediyordu. Lakin bir defa talihimiz dönmüştü. Hergün cephelerden, fena haberler geliyor, düşman hergün bir parça daha İspire yaklaşıyordu. Halk büyük bir korku, acı, açlık ve şaşkınlık içinde ne olacağını bekliyordu.

1331 (1915) senesi ocak ayında Halit bey (Paşa) takriben / iki taburluk bir kuvvetle İspire geldi. Düşman kuvvetlerinin mütamadi ilerleyişi karşısında bir şeyler yapmak endişesi içinde çırpınıp duruyordu.

Bu arada memleketin imanlı, asil ve vatanperver insanları **ayni** gayenin heyecanı içindeydi. Soğuk bütün şiddetiyle hüküm sürüyor, her **tarafta** mutlak bir endişenin belirtilerinden **başka** hiçbir canlılık görülmüyordu. Nihayet bu uğultulu gecelerin birinde düşmanın Fisirige **kadar** yaklaştığı haberi derin bir acı halinde yüreklere yayıldı. Halit bey ve **kaymakam** Şükrü bey(1) Müftü Mustafa Başkapan'ı çağırarak memleKetin içinde bulunduğu hali sade burkuk ruhlarının aksettirdiği muzdarip bakışlarla izah ettiler.

— Bir_şeyJer_yapınaLJazuu_Müftü efendi

—' Elimizden geleni yapacağız_paşam.

Bu_ toplantı 1331 senesi ocak **ayının** son perşembe akşamı Jetva jıanede cereyan_ ediyordu. Halit bey, Kaymakam Şükrü bey, Müftü Başkapandan **başka** Şeyh Hacı bey, Hayrullah Efendi, Kemal bey (2), Cerrah Zade Hasan Efendi, Hunutlu Mehmet Bey, Saadettin Efendilerle beraber kazanın daha birkısım ilerigelenleri hazır bulunuyordu. Bir mukavemet hareketinin kurulmasına karar verilerek vazife bölümü yapıldı. Ertesi gün cuma namazını müteakip Müftü Başkapan yüklenilecek—ödevin-kutsiyetini belirten heyecanlı bir hitabeyle ^**ajja** _y^taüi_ **koru**ya **Tnâya** davet etti. Bu temiz kanlı Türk çocuklarının, böyle bir

(1) Şimdiki F.rzurıun Vali Muavini Necdet Hasar'tu hahamıdır. Halttı tedrisatın yapıldığı ilk okul onun eseridir .Verip, dürüst ve temiz bir insandı.

(2) Yukarı Kanlı Recep ve Hamdı herlerin babalarıdır- Hu lıurekeltc önemli vttrdırnı filmnşfur.

ödeve nasıl koştuklarını göz yaşartıcı sahneler içinde uzuıı uzun tasvir etmeyi lüzumsuz görürüz. Eli silâh tutan kim vana Halit Paşa kuvvetlerinin arkasında süngü, Kılıç, balta, değı eklerle yüzleri aşan bir atlı ve büyük bir yaya kafilesi halin le Fisirige doğru hareket etti.

Ertesi gün muntazam rus orduları **ile** kanlı bir **bo** uşma başladı.

(Fisirik mezra) (Fisirik kale) (Fe Danz t),

(Mumans), (Semehrek), (Zagos) ve bu î lgenin hemen hemen bütün kadınları erkeklerinin yanında bu k rkunç boğuşmaya katılmış vuruyor, ölüyor, öldürüyor, son takat ıe kadar büyük cesaretle döğüşüyordu. Nihayet bu bölgedeki mntazam düşman kuvvetleri çekilmeye mecbur edildi, ödük > ^lasına ve Kisha hududuna kadar sürüldü. Adet ve teçhizat ba unundan kuvvetler arasında kıyas kabul etmiyen bu mücadele^ e düşman ordusu ricate devanı ederken Erzıınımiuıv-işgal—t 1 ildiği haberi cephede Hajit_ beye ulaştırıldı

"Bu kara haber Halit Beyde okadar şiddetli **bir tepk.** ?ös^_ termjştirki **bütün** soğuk kanlılığmı_kaybederek IspirTf Rasim Beyin ve yanındakilerinin karşısında **bir** çocuk gibi hıçkı a hıç-**kırA**^ğlânııŞtır!~Bn"Kâbe7in **ve** düşmanın yardım isteîiğhı öğrenen Halit Bey artık~halkın daha~çok perişan olacağını jiüşü-~r7erek£ekilme emrinî^**eThr'geTİde**~P^ muhaci olmalarını böylece hayatlannı_olsun kurtarmalarını bildirdi.

"Kendiside tam bir askeri tabiye dahilinde çekilmeye başladı. Artık bu sarp bölgenin dalgalı arazilerinden geriye doğr ı bir elem seli akıyordu. Çekilirken İspir önlerinde ihtiyar kulın ve erkeklerle dolu bir grup kumandanın karşısına çıkarak gözleri nemli nemli (nereye geliyorsunuz? eğerve7o'ıgimiz~kuy_y t kafi gelmediyse bizler de hazırız) diyerek Halit Beye sitemde_ juhnv^ düTarTZ

Ancak **dar** bir çerçeve içinde düşünen bu Kahraman i;.sanlar **SenÜ7** durumun fecaatine etrafiv'* *vrt\V r\t>*W+rr\î* TnKî'î l-î T;;,l-

kaçmaz

Bunu Haiit Bey halka güzel bir şekilde i ah etti. Hicret-etmeleri lüzuımm^TbeTirTerek gittikleri takd[rde ûerjürlü yardım y a^âcâ^mTvalîettive__^i f t i başjkapana döndü^

—""Sîzde^kpiri terkedin. Bugün yarın düşman buraca girecek.. Bunun için emrinize yeteri kadar hayvan verilecektir. Bu teklif karşısında Başkapan, derin bir hüznün gölgelediği o nurani yüzünü ^Hâîıt Bey in gözlerine dik e ı ek aynen şu cevabı v • rdi.

—""Ben gidersem ancak kendi hayattım kurtaracağım. Burada kalan yüzlerce Şehit Anasına, binlerce_asker kar ısına yüzlerce yetim yavruya Babalığı kim edecektir? Bu cevap karşısında Halit Bey artık ısrarında ileri gidemedi.

Müftü Başkapan bu sözleri söylerken tamamen kendinden emin. ileriyi düşünen bir ruhi yapı içinde tam bir gerçeğe temas ediyordu. Onun muhitteki nüfuzu hakikaten muazzamdı, h aaliyetT" İspir ğjbidar bir çevrede olmasına rağmen bu c'urüstTBuaçık fi-^ *kirli, bu_Vatanperver Türk evladında hakiki bir şefin vasıflarından pek çoğu vardı. Artık bu Aüaha terkedilrrıjşjQ-40 bin insanın ka-~~kaderi bu adamın kaderiyle berabeTseyredecektir. "Bertrand Rus* seT buhranlı zamanlarda halkın her türlü mülahazaları bir tarafa bırakarak devletin otoritesi etrajındasıkı ve yelnesek bir halde toplandığını,, söyler.

Bu hepimizin müşahe ettiği sosyal pisikolojik bir vakıadır. Fakat burada ilmi manasıyla devlet yok, Onun en önemli unsuru hakimiyet yok. İşte Başkaparun kuvvetli şahsiyeti böyle bir ruhsaf: eyilimin mahreki olacaktır.

O akşam Kaymakam Şükrü bey ve Halit bey maiyetiyle beraber İspiri terkettiler. Artık İspir mukadderativle başbaşa kalmıştır.

Dondurucu bir soğuk ve esarat acısı ... Yürekleri paramparça ederken muhacir kafilesini koruyarak çekilen Halit, Bey daha İlçenin Nur kale bucağına varmamıştı ki Ruslar ispire girdi. 3_ Snbat-1915

Düşman Ordusu ileri yürüyüşüne devam ederek 4 Şubatta Nur Kaleyi aldı. Halit bey kuvvetlerinin bir kısm ını Karakoç köyüne bir kısmını da gök dere mevki'inde mevzilenmişti. Karşılık görmeksizin Nurkaleye giren 600 kadar düşman süvarisi Kumandanı beldenin ileri gelen Nifoğlu Mehmet beyi çağırarak Türk Ordusunun nerede olduğunu sordu. Mehmet Bey Türk kuvvetlerinin Bayburda girmek üzere olduğunu etraflı ve tertipli delillerle izah ederek Kumandanı ikna etmeğe muaffak oldu.
Ve düşman o gece esaslı bir tedbir almadan askerlerini uykuya geçirirken diğer taraftan Mehmet Bey Halit Beye haber göndererek durumu bildirdi.

GökderedeKİ kuvvetlerin hemen o akşam yaptığı ani birbaskın sonucunda sayısı bilinmeyen ölü verdirilerek yetmiş At, yirmisekiz esir ve bir miktar cephane alınıp düşman alimler ᵃkilens„ kc/üne kadar sürüldü. Ertesi gün takviye kuvvetleri ile yeniden taarruza geçen Düşman Nurkaleye tekrar girdi. Evvela Nifoğlu Mehmet beyi buldurarak yanlış bilgi verdiğinden ötürü kurşuna dizdiler. Sonra bu baskından Suçlu görülen yukarı Nurkaleden jıltmışbeş ve Varcensten, otuz beş olmak üzere ceman yüzkişiyi de görülmemiş işgencelerle feci şekilde Öldürdüler. (1)

Ruslar ilerlemelerine devam ediyordu. Halit Beyin sayıca üstün ve Düşman kuvvetleri karşısındaki inatlı mukave meti Karakoç ve cehrek bölgelerinde Düşmana büyü kayıplar verdirdi. Takviye alınmamasının, yiyecek ve cephane kıtlığmında tesiriyle ispirin en son bölümü de terkedilmiş oldu.

Artık İspir bir tek Türk Askerinin dahi bulunmadığı kimsesiz, sessiz, içinden içine ağlıyan bir beldedir. Düşman, halkın elindeki

(I) Hu adedin ona N ıtrimle, .şılınoz, "Eşkenz"tende, olmak Üzere yüzkırküç kişi olduğu da iddia edilir: Bu Şehitler için bir ahide yapm.il; hususunda bir dernek kurulmuş, plânı [emin edilmiş, uygun kalitedeki taşlar/ ısmarlan misken bucakta yaratılan bir ahenkli klik sonatına Dit hayırlı teşebbüs akim kalmıştır. Büyük ir itlerle kurduğumu- Snrkalr Belediyesinden bu Abidenin biran evvel vapılmasını istirham

bütün hayvanlarını, yiyecek, yatacaklarına kadar herşeyinialdı. Bulabildiği onbeş ile altmış yaşlarındaki bütün erkekleri esir olarak Rusyaya sürdü. Bunlar hüzünlü ve ümitsiz bir ruh haleti içinde ailelerinin yürekler parçalayıcı feryadlariyle ne olacağı belirsiz bir akibete yollanmak üzere veda ettiler. Namus ve haysiyetini korumak için bütün köylerin kadınları dağlarda, mağaralarda saklandı. Doğu Kışının en şiddetli bir zamanında Ekmeksiz. Aşsız bu zavallılar karların altından çıkarabildikleri ot kökleri ve en der rastlanan havvan gübreleri içindeki arp<'arı kavurarak hayatlarını idame için çırpınıp durdular. Yüzlercesi, açlıktan, yüzlercesi soğuktan ve yüzlercesi hastalıktan ölüp gitti. Bu zulüm yetmiyormuş gibi evvelce tehcire tabi tutulmuş Ermeniler fırsattan faydalanarak tekrar İspire dönmüş ve bir kısım bu bölgede oturmak ta olanlar ise bunların dönmelerini beklemeden en gaddar, en insanlık dışı işgencelerine başlamışlardı.

Bunlar yakaladıkları her yaştaki Türkü, uzuvlarını teker teker, ağır ağır keserek canı çıkıncaya kadar büyük bir haz içinde, bağırta bağırta öldürüyorlar. Kimisinin derisini yüzüp saman ve tuz doldurarak hayvandan daha aşağı bir tatminin bayağı ve küçük izlenimlerini alıyorlardı. Haberci olarak gönderilen on yaşındaki Omeri ve böyle bir yığın çocuğu iç organlarını teker teker, çıkararak köprülerin başlarına asıyor, gah misafir, gah Türk süsüvererek açılan her kapıda girdiklerinde ev halkını koyun boğazlar gibi yatırıp vahşi kahkahalar altında kör kasap b'çaklarıyla birbir lerinin gözleri önünde kesiyorlardı. Bu acı sahnelere kurban giden bir yığın Türk evladı, Anası ve çocuğundan başka her bölgenin ileri gelenlerinden bir kaç tanesinin adlarını zikretmeden geçemiyeceyim. Bunlardan Çamlıcalı Hunutlu Dursun Ali bey (Mohurhutlu) Hurşit Salim, Alemdar Mehmet Ali, Mustafa çavuş. Yusufelinin nimnah köyünden Durmuş ve Yunus çavuşlar geregenç köyünden Mustafa efendi, Kuru Bahri, Bayram, Mığdat, Haciabbas Ağalar ve Hüseyin çavuş. Keskinden Halit Bey ve oğlu Salih efendi *Pf>,*tAf* |rnvMr><J<»«ı S-IH- ˅ . . . J..- I.

Memleketin bu bölgesinde yani Yusufeli yönünde; Müftü Ba.-kapanın müfrezelerinin buradaki ermenileri muhasaraya alıncay kadar eğerki Ersis Bucağı Müdürü kahraman Mustafa Bey v Kurdeşenden Perteğe geçmiş olan Mehmet Bey olmasaydı bu ki tal içlerimizi daha çok parçalayacak rakamlara yükselirdi. Kur desenli Mehmet Bey Rus işgalinin ';aşlamasiyle uyanan bu habi saldırışlar karşısında hemen harekete geçmiş gizli yollardan., bin bir meşakket içinde giderek Rus kumandanını bulmuş Ermenilerin cana, mala ika ettikleri feci sahneleri anlatarak bir miktar silâh ve cephane temin edip döndükten sonra bucak müdürü Mustafa beyle sıkı bir işbirliği yaparak bu hunharane durumun az çok önüne geçebilmişlerdi. Fakat bu tedbirler tam olmuyor yer yer en bayağı işkenceler asil Türk vatandaşlarına ika ediliyordu. Hele Ruslar tamamen çekildikten sonra bu hal dayanılmıyacak bir vaziyet gösterdi. Bundan sonra kudurmuş ruhların vahşi arzulan tatmin edilmez bir hal aldı. Artık, ölümle hayat arasında pek az bir mesafe kalmıştı.Jç alem serbestisini zincirleyen en âdi bağ korkudur. Bu korku muhtevasında öyle bir vahşetle sürükleniyor, öyle bir zulm içinde şekilleniyorduk eğer dilleri olsaydı, hayvanlar şöyle haykıracaktı: Yeter yeter artık bakın biz sizler gibi yapıyormuyuz? Biz öldürdüklerimizin son nefesi çıkıncaya kadar işkence edip can çekişmesinden haz duyacak kadar küçülüyormuyuz? Siz ki insansınız — insan... Bir kıyamet kopsa yahut koparsanız yeryüzünde birtaneniz de kalmasa o mahvolmuş dünyada, o hercümerc olmuş boşlukta biz sağ kalsak ve bir mağara içinde gürleyen yıldırım gibi kulaklarımız bu ismi duysa. İnsan ismini. O zaman iliklerimize kadar ürperir, dehşet, haşyet içinde kalırız büyüklüğünüzden ve küçüklüğünüzden dolayı.

Bir zamanlar siz de bizler gibi yaşıyordunuz. Ormanlarda ve mağaralarda. Bizlerle, ellerinizıe, dişlerinizle döğüşüyordunuz. Yahut kaldırıp bir taş atabiliyor idi seniz onu bizim ayı cinsimiz de yapıyordu. Ama biz ayni kaldık. Siz yürüdünüz. Tanrı

îıştırıp gâiı ediniz. Her şeyimizden faydalandınız, yine yürüdü-
nüz. Düşün tıiz bizim anlıyamıyacağımız şeyler yarattı. Bunlara
ilim, felsel- sanat dediniz. Analolu kıyılarında içinizden çıkan
büyük insanlar insani tefekkürün mihrakı yapınca artık önünüzde
durulmadı. tada her şeyin '"emelini attınız. Ve bir alim gîbi de-
ğil bir şair gibi baktınız dünyaya. Sanıyoruz ki bugüne nisbetle
daha mesuttunuz.

O zamanlar size her yönden ne çeşitli dünya görüşleri sunuldu. Mutluluğa giden ne kadar yol gösterildi? Bunlara ya hiç aldırmadınız veya onları bambaşka şekle soktunuz. Bazan safsataların peşinden gittiniz. Bazan da bazılarınız sizi safsatalara götürdü.

insanlığınızı insan olarak yaşamak, asalet vermek için tanrı size peygamberler gönderdi. Bizler de her şey gibi bir tarafa atılıp tanrının gayesi sadece insan oldu. Ve insan kâinatın manevi, ahlaki merkezi olmak katına yükseldi "Moral center of the universe„. Ne yapalım ki peygamberleriniz de sizi "insanlığınızı insan olarak yaşama,, merasına kavuşturmakta istediklerine eremediler. Hatta bunun aksi de oldu. Onların sunduğu fikirler, hareket düsturları aranızda derin uçurumlar meydana getirdi. Sefer, sefer, yığın, yığın birbirlerinizi yediniz. Toplumsal hayatınız büyük değişik!ikler göstererek, ilmi yavaş yavaş her şeyin üzerine çıkararak yürüdünüz. Nihayet makineyi icat ettiniz. Keşke etmeseydiniz, bununla insanın .ahsal varlığını, ki onunla insanlığını yaşıyacaktı öldürme yoluna girdiniz.

Bu icatla ilkin sosyal hayatınız değişti bunu gören bazılarınız evvelce öylenilenlerden bir terkip yaparak her şeyi ve bütün kıymetli , i madde üzerine kurmak cüretini gösterip bunu bir mezhep haline koyunca; artık aç veya isteyerek açlığa götürdüğünüz insanların gayretlerine hitap edip birbirlerinizi öldürmeniz bir mezhebin, güya ilim diye göklere çıkardığınız o şeyin emri oldu.

Dünyanı bir taraf ındakileriniz dolay isiyle bir ölüm aracı o-

dakileriniz de makine dediğiniz şeyin felsefesini yaptı (1) Böylece faydalılığı gerçeğin yerine koydunuz. "İnsanın gayelik vasfı kaybolup sizler yarattığınız bu nesnenin hakimi olacak yerde onun mahkûmu olup bir alet olmak -derecesine düştünüz.* (2; İnsan düşüncesine ait olan objektif hakikati tamamen piratik bir problem olarak işleye işleye bütün manevi değerleri mesela dini bile bir kemâl uğrunda açlığı tatmin için üstün gayeler aramak yolu olarak değil fakat bu dünyanın rahatlığı için bıı Demir yolu, bir Elektirik enerjisi ,gibi yardımcı -olarak arzı etme yoluna gittiniz. Bu şekilde hayata değer veren her şey den onu soyup, bütün ihtişamı içinde düşünülen kâinattan tec rit etmekle insanı kendinden daha küçük yapma mecrasına git diniz. Bir Mühendisler "felsefesinden,, (3) Bir "Şoför medeniye ti„ (4) doğabilirdi.

Artık az da olsa kendi ruhunuzu yaşamıyor toplumun ba sit ruhunun zebunu olmakta devam ediyorsunuz. Bu görüş için de, bu robortlaşmış insan görüşü içinde aşk, ızdırap, sevgi, di ğerkanlık olmayacaktır. (5) İnsanlığınızı tamamen kaybetmem ruhunuzu icat ettiğiniz makinelerin dişleri arasında kaybola yağlar gibi itirmektesiniz. Bu görüş bir gün makineyi Tan yerine koymak basitliğine kadar iner ve sizler "Ey kudretli v merhametli makine: Biz hata ederek kaybolan vidalar gibi seni yolundan ayrıldık. Biz bu somunları sana koymamız lazım gc lirken koyduk ve şunları koymamız icap ederken çıkardık a: fet bizi (6). Diyecek hale geldinizmi o zama sırf sırı bu aşa ve basit halinizle istihza etmek için bize dil vermesi ve gü meyi öğretmesi için tanrıya yalvaracağız.

1 John Deuıey

A- *Sparelli: İstanbul mecmuası S-23*

i Hu tarif ve üst cümle Bert rant Riissel /indir: The İmpact of Science on socicty Sayfa : S!

I Bu tabir de Alman filozotu Kaiserling indir

5- *Dosteoyevski*

Vakia makine "i una günlük ihtiyaçlarını tatmin hususunda çalışmak için daha zaman harcatıp, herkesin şahsi kabiliyeti ednift nisbeikri ve ! ediî meleklerimi geliştirmek için zaman kazandırmalıdır. „(7). L n büyükleriniz var olduğu gibi kazandıracaktır diyen iyims Ierıniz de bulunuyor. Bu gerçekleşse bile entellektüel varlığı g sürme irade ve ceht bilhassa düşüncenin cehti ile olur. Bu ise elemlidir (8). Sizlere (derin bir insanlık duygusu içinde enteil< ktüel varlığı geliştirme) yerine Sporu i-karne edip zenci mu cisiyle tepinmek mukadder olmuştur artık.

Size Ey Tanrılar alevi,
Ey lizyüm kızı
Bi> mabedine gireriz,
Mı olmuş halde senin.

Ad.-derin, ananelerin birbiriyle,
Kesin otarak ayırdığı şeyler
H< sihrinle birleşir
Kardeş olur gölgende senin.

Şelr et verildi kur'a bile

Ey nilyonlar kucaklasın. (9)

Diyen büyüklerin . nazımları ile hitap etti.

Ey öklerden inen tatlı şarkılar:
Bırakın duyulsun sesiniz,
lşt< (özyaşlarım dökülüyor ve ben yine arzın tlindeyim (10)

Diyecek kabar kabına sığmayan dev adamlarınızın bu mısrlıaranı yine dev bestekarlarınız size ses halinde sundu.

7- *Albevt fiinstairn Ov* v *of nıy Zafer years:* 71
S- ti- Maca: Bilgi ve i;. */; /.- t~ hindikozlu* s\ 1"
• • • Ehiller. Srşeve *>e!ahaffin Hain*

Aşk gelicek bütün eksikler biter. (11)

Diyen nice büyükleriniz yandı tutuştu Ne yapalımk i u sesler sizi ve makinenizi kendi dünya görüşleri içine zerre kadar olsun alamadı.

Hala bugün şöyle söyliyenieriniz var: "İhtiraslarımız içinde en ulvi ve ebedi olan ve hayatımızı değerli kılan şeyin ne olduğuna iyice dikkat edip maziden aldıklarımızdan daha zengin ve daha temiz olarak çocuklarımızın ellerirden tutalın ;, (12). Siz evvel yaşıyanlarınızdan daha çok biliyor daha az dı /uyorsunuz. (13). Duyuşun hiç etkisi olmadığı günlük bir asayiş tarzının, bir davranış pisikolojisinin sonucu betonerme kafalı dizel yürekli yaratıklar topluluğuna varır.

Toplumsal hayatınızın temel direkleri olan müesseselerinizi de çok şükür kendinize benzediyorsunuz. Mesela bizim kutuplarda yaşayan panguen cinsimiz Kışın o buz içinde yavrusuna, yedirecek gıda bulamadımı gagasiyle göğsünü deler, kalbini çıkarır ona yedirirken sizin Bayanlarınız mecbur almaksızın çocuklarını oraya buraya birakıp poker partilerinden ayrılmadığıgibi bizim köpek cinsimizi bir saniye yanından ayırmiyor ve insanlrrınızdan daha kıyımlı bir bakıma nail ediyorsunuz. Bu yönden köpek cinsimiz namına teşekkürlerimizi arzetmeyi bir borç sayarız.

Velhasıl böylece bir yığın amiller zincirlene zincirlene harplerin, insanlık, dışı, hayvanlık, dışı, davranışlarin içinde ellerinizde kendi yarattığınız Atomlar, Hidrojenler olduğu halde yuvariana yuvarlana gidiyorsunuz. Ama hızla gidiyorsunuz. Eğer de bu sur'at içinde gözleriniz kamaşır ellerinizdeki oyuncaklarla bir yere çarparsanız o zaman sayım suyum yok demek para etmeyecek ve içimizden birimiz dahi sağ kalsak bu dünyayı, ebediyyetin muhtelif tesir derecelerinden en tesirlisi olan ruhu-

11- *Yunus Emre*
12- A- *Eiiistaiu: Am of My later years' Sü*
13- Herinin a Russsl: Auihoritv and ihe indfvlda-.ıl. < ><\

nu itirmiş insan mahlukunun bir oyuncak dıranunın abideciği olarak bırakmasını Tanrıdan niyaz edeceğiz. Yalınç insanlar Allanın kan içen yaratıkları.

4 - *£>*loo^>" 4 d f r > " i < r " >*

*O h u s u s a r * ? t > ' ' l*

İspir Kurtuluş Cemiyeti

Bu feci sahnelere bir son vermek, hiç olmazsa zülümün şiddetini azaltmak artık bir borç, borçtanda ileri bir ödev haline gelmişti. Müftü Başkapan bu maksatla İspirde oturan Rus kumandanına müracaata karar verdi. Bu temaslar müsbet sonuçlar doğurdu. Artık Ermeniler eskisi gibi vahşetlerine devam edemediler. Memlekette kısmen de olsa bir zabtürapt meydana geldi. Genel olarak halka işgence yapılmadı. JBu neticenin a-, lmmasında şüphesiz *ki* Başkapanın şahsiyeti önemli rol oynadı.. Kumandan Ermenilere karji^Türkleri koruyacağına söz vermiş, ve bu sözünü fiiiiyata aktarmıştı. Anlatırlar ki, bir gün Başkapan; kendisini ziyaret edeceğini Rus kumandanına bildirmiş_.ve. tayin.edilen saatte mukamına_ gitmiş, kumandan kendisini kapıda karşılamadığı için içeri girmemiş hemen geri dönmüşü.

Başkapan birtaraftan Rus kumandanından böyle faydalı karar ve tutum sağlarken diğer taraftan aynı maksadın daha kuvvetle temini, esaret acısını en az haddine indirmek ve ağır da olsa bir İstiklâl ümidi peşinde alttan alta çalışıyordu. Bu cümleden olarak memleketin asil ve Vatanperver evlatlarından terekküp eden gizli bir teşkilat vücuda getirmişti. Bunların hep si temiz kanlı, mert, cesur ve fedakar insanlardı. Teşkilatın ileri gelenleri Müftü Başkapanm başkanlığı altında şu muhterem kişilerdi, Şeyh Zade Hacı Mehmet Bey, Cerrah Zade Hasan Efendi, Haa HayruİIah Efendi, Hunutlu Mehmet Bey, Saadettin Efendi, Hacı Hafız Zr.de, Müştak Efendi (1).

Derneğin Başkanı Müftü Mustafa Başkapan. uzun boylu ak sakallı, o zaman yetmiş yaşında bulunmasına rağmen din£ Jjir insandı. MerHametli. mülayim ve natuk bir kişiydi. Memleket içinde ve dışındaki o zamanjjı_^ini_miiessese-_ve Alimlerindenders almış, zamanını okumakla geçirmi temiz ve muhterem bir

kişiydi. Muhitteki nüfuzu ise fevkaladeydi. (2)

Şeyh Zade Haci M« met Bey zengin, misafir perver, atılgan, cesur ve tam manasiyle mert bir insandı. Maddi varlığım Başkapanın sağ kolu olarak hemen hemen bu mücadelenin emrine koymuştu. (3)

Cerrah Zade Hasan Efendi munis, nüktedan, Efendi ve na' zik bir adamdı.Sonuna adar memleketi için çalışmıştır. (4)

Hacı Hayrullah Efene.i temiz, dürüst muhitin sevgisini kazanmış hayırhah bir insandı.

Hunutln Mehmet Be ayni şekilde temiz, dürüst ve vatan perver bir kişiydi. Rusc; ve ermenice bildiği için cemiyetin aynizamanda tercümanlığını yapardı. (5) Sadetin Bey hakkında bilgimiz yoktur. Bu gün bu muhterem zevattan sadece Müştak efendi sağdır.

Bu teşkilatın kurulma>ı çeşitli şekiller altında izah edilir.

1 — Denilirki: İspir Ruslar tarafından işgal edildikten sonra Ermenilerin çeşitli köylerde yaptığı mezalime ait şikayetlerden usanan Rus kumandanı bizzat bu heyetin kurulmasına âmil olmuştur. Zira bir kısım niza ve ihtilafların hallini bu heyete bırakarak kendisi için diğer işleri!e meşgul olacak zaman bulmuştur. Esasen kumandan da müslüman olduğu için Türkleri Ermenilere kırdırmak istemiyordu.

2 — Şimdiki Hunut Belediye Reisi Mehmet Günalın mevcut olduğunu söylediği . cat aslını göremediğim bir vesikaya göre bu cemiyet Rusların İspiri terk etmesinden evvel gizlice (İspir kurtuluş cemiyeti) adı altında bir nizamnameye dayanılarak teşekkül ettirilmişti; Bu yönetmelik şöyıedir.

Madde 1 - Memleketimizi, ırz ve namusumuzu, milJij^xilJtL: mızfTîeclef tutan ve İspirin muhtelıF'köyierinde _y**rI**?ŞÇ"_Y-? *ca"

2- *Şimdiki İspir Niiftüsii Mi Başkapanın Babasıdır-*
J- Şimdiki İspir Bciediyc Reisi Srbn/ıattin Öztiirk'Un Babasıdır.
t- Terzi Necdet tren'in Babasıdır.

. bında başka taraf Ermenilerinden de yardım görmesi çok mümkûn olan, herhangi bir Hükümetjeşkilatı bulunmayan çevremizde Ermeni katliamına karşı bir İspir kurtuluş cemiyeti teşekkül ettir.l niştir

Madde 2 - Cemiyetin gayesi : İspir kazasıhalkını Ermenilerden korumak ve hrmemfere~Tcarşı silahlı veya siyasi müdafaada bulunmak ve dahili asayişi korumak suretile islam ahaliden müteşekkildh__

Madde 3 - İslam ahaliden olup Ermenilere söz götüren, cephane satan ve yiyecek veren, bunları misafir eden, yol gösteren cemiyet kararı ile kurşuna dizilir^,

"Madde 4-^Tutûlan cephelerde ve gerekseherhangi bir yerde vazife verilen 15 yaşından 70 yaşına kadar erkekler vazife- ~ lerine gitmeye mec^uTdurlar^ Nöbet yerlerini terk eden verilen emri tutmayan veya başka yerlere kaçmak isteyen memleket n^nTdâfaasınîTnlyanet etmiş addiyle yine cemiyet kararıyle kurşuna dizilir.

Madde 5 - Ermenilerden teslim olan veya esir edilenler orduyu osmâniye ğelınceye^kadar muhafaza edilir. Bu gibilerin iaşeleri alınan ganaimden veya halkın teberru edeceği erzakla jğajreıilanır.

Madde 6 - Cephelerde nöbet bekleyen, vazife gören kendi (evinden iaşcTohınur. Fakir olanlara hali vakti yerinde olanlar yardım eder. Cemiyet bunların ve ailelerinin iaşelerini teminle mükelleftir. Cemiyet azaları ve bu cemiyette çalışanlar herhan" ğı bir hatr~îsTeyemezlerr^a^e__vata.n_ye__namus müdataasıdır. Herkez~bu vazifeyi yapmaya mecburdur. _

Madde 7 - Cemiyet azaları her türlü hükmü vermeye ve bu nizamname hüTcümTennT yerinegetirmekle mükelleffir^

¯Madde 8 - İş bu_7 ırıaddelinizamname Hükümeti Osmaniye gelcTığı anda münfesihtir. Bütün esir ve mahkûm, menkul emval,

kam Şükrü Bey zamanında yazılı bir esasa dayanmadan zımmi.., bir bağlılık ve mef!: ire birliği halinde gizli bir teşekküldür. İlk faaliyetini Halit Pa yla birlikte Fisirik cephesinde Ruslarla çarpışmada göstermiştir denilir.

Şahsi kanaatimi birinci şıkkın katyyen doğru olmadığı merkezindedir.

Evvela derin bir mefkure birliği halinde tezahür eden bu kuvvetli dayanışmanın olayların daha mesulıyetli ve ağırdurumlar göstermesi sonucunda cemiyetin fiili hakimiyetinin böyle yazılı bir esasa dayandırılması- mümkün görmekteyiz.

Dernek başkanı lustafa Başkapanm elimize geçen yazılı emirlerinde üyelerinde imzası vardır. İkinci olarak genel çabalamaya göre pek nadiı sayıda gözüken yazılı emirlerde daima (karar heyetçe verilecektir) gibi ibareler kullanılmaktadır.

_AyrtÇa_Başkapanın Osmanlıcayı iyi bilmesine rağmen öz Türkçeyi tercih etti gördüğümüz_özel bazı yazılarmdan dolaşılmaktadır ki; niza mmenin kaleme alınmasında bu husus göze çarpmaktadır.

_ÇamIıcada Sıçar Mehmet adında birinin heyet kaj^nle_kur^_ şuna dizilmesi de ~BöyIe~"plr yazılı esasın mevcut olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Esasen durum m oTürsa olsun ortada başarılmış büyük ve şerefli bir netice vardır. Bütün bu gaye uğrunda çalışan insanlar ise tamamen tebcile layık kişilerdir.

Cemiyetin bugün yaşayan yegâna üyesi Müştak Çağlayanın ifadesine göre ^o kadar sıkışık, o kadar müsait olmuyan şartlar, o kadar acele karar vermek lüzumu mevcuturki bir satır yazı. jazmağa, karar almağa imkan yoktur. Her şey, her türlü hareket cemiyetimizin başkanı Mustafa Başkapanm ekse i şifahi emirleriyle görülürdü,, diyor. ,

JŞus işkalı zamanında cemiyetin faaliyeti ancak içerdeki Ermeni katliamına karşı az çok koruyucu bir rol oynamıştır.

yapılan topyekün bir Ermeni katliamını Önlemesinde ve bu mu-*azzam başarı sonunda 30-40 bin Türkün hayatını kurtarmasın- ^Öyleki komşu İl ve İlçelerimiz halkı akıllara durgunluk "verecek bir kitale maruz kalırken ve yedien yetmişe öldürülmüşken birtek İspirlinin burnu kanamamıştır. İşte bu büyük ba-**ksan** Başkapanm ve bu cemiyetin~gayreti_ ile olmuştur.

İspir iki sene aralıksız olarak Rus işgalinde kaldı. Bu iki yıl ızdırapla yüklü olarak geçti. Simsiyah bir perdenin gölgelediği bir kubbe altında kati ve soğuk bir bıçağa daima-dokunan bir vücudun hazin ürperişleri içinde asırlar kadar sürdü ölüm bir bekleyişin sonsuzluğunu idrak olsa gerek.

Esirlik içinde iki yıl, iki Bahar: o karlar eriyip Çoruha dökülen yüzlerce dereler boyunca kabaran yeşillik ne güzeldir. Ama güzellik benim onu görebildiğim, duyabildiğim zaman vardır.

O Baharın toptak kokusuyla yerden yükselttiği buğuları: ciğerlerim hürriyetle dolduğu zaman kanımı kaynatır.

O kadife Dağları: Bayrağım başının yelleri ile dalgalandığı müddetçe kadifedir.

O alabalıkların cıvıldaştığı dupduru suları: gözlerimde nur, nurunda vakkar'ı aksettirdiği demde durudur.

O tepelerdeki bulutlar: O bezekli gelinlerin alınlarına serpilmiş pullar gibi bulutlar: bir dilim ekmeğin düşmanın kursağına gittiği müddetçe ak değildir.

kam Şükrü Bey zamanında yazılı bir esasa dayanmadan zımmi bir bağlılık ve mefkure birliği halinde gizli bir teşekküldür, tik faaliyetini Halit Pa yla birlikte Fisirik cephesinde Ruslarla çarpışmada göstermiştir denilir.

Şahsi kanaatimi birinci şıkkın kat'yyen doğru olmadığı merkezindedir.

Evvela derin bir mefkure birliği halinde tezahür eden bu kuvvetli dayanışmanın olayların daha mesulıyetli ve ağırdurumlar göstermesi sonucunda cemiyetin fiili hakimiyetinin böyle yazılı bir esasa dayandırılması, mümkün görmekteyiz.

Dernek başkanı İustafa Başkapanın elimize geçen yazılı emirlerinde üyelerinde imzası vardır. İkinci olarak genel çabalamaya göre pek nadi» sayıda gözüken yazılı emirlerde daima (karar heyetçe veri İr e.ektir) gibi ibareler kullanılmaktadır.

Ayrıca Başkapanın Osmanlıcayı iyi bilmesine rağmen öz Türkçeyi tercih etti gördüğümüz özel bazı yazılarmdan dolaşılmaktadır ki; niza ıamenin kaleme alınmasında bu husus göze çarpmaktadır.

_Çajnlıcada Sıçar Mehmet adında birinin heyet karaile kurşuna_dizılmeside ı5öyIe~bTr yazılı esasın mevcut olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Esasen durum m olursa olsun ortada başarılmış büyük ve şerefli bir netice vardır. Bütün bu gaye uğrunda çalışan insanlar ise tamamen tebcile layık kişilerdir.

Cemiyetin bugün yaşayan yegân** üyesi Müştak Çağlayanın ifadesine göre *"o* kadar sıkışık, o kadar müsait olmuyan şartlar-, o kadar acele karar vermek lüzumu mevcuturki bir satır yazı. jazmağa, karar almağa imkan yoktur. Her şey, her türlü hareket cemiyetimizin başkanı Mustafa Başkapanın ekseri şifahi emirleriyle görülürdü,, diyor.

Rus işkalı zamanında cemiyetin faaliyeti ancak içerdeki Ermeni katliamına karşı az çok koruyucu bir rol oynamıştır.

yapılan topyekün bir Ermeni katliamını Önlemesinde ve bu nur ^azzam başarı sonunda 30-40 bin Türkün hayatını kurtarmasın- " dadır. ^Öyleki komşu İl ve İlçelerimiz halkı akıllara durgunluk "verecek bir kitale maruz kalırken ve yedien yetmişe öldürül- müşken birtek İspirlinin burnu kanamamıştır. İşte bu büyük ba- "şan Başkapanın ve bu cemiyet5~ğâyret Mle olmuştur._•_

İspir iki sene aralıksız olarak Rus işgalinde kaldı. Bu iki yıl ızdırapla yüklü olarak geçti. Simsiyah bir perdenin gölgelediği bir kubbe altında kati ve soğuk bir bıçağa daima-dokunan bir vücudun hazin ürperişleri içinde asırlar kadar sürdü ölüm bir bekleyişin sonsuzluğunu idrak olsa gerek.

Esirlik içinde iki yıl, iki Bahar: o karlar eriyip Çoruha dökülen yüzlerce dereler boyunca kabaran yeşillik ne güzeldir. Ama güzellik benim onu görebildiğim, duyabildiğim zaman vardır.

O Baharın toptak kokusuyla yerden yükselttiği buğuları: ciğerlerim hürriyetle dolduğu zaman kanımı kaynatır.

O kadife Dağları: Bayrağım başının yelleri ile dalgalandığı müddetçe kadifedir.

O alabalıkların cıvıldaştığı dupduru suları: gözlerimde nur. nurunda vakkar'ı aksettirdiği demde durudur.

O tepelerdeki bulutlar: O bezekli gelinlerin alınlarına serpilmiş pullar gibi bulutlar: bir dilim ekmeğin düşmanın kursağına gittiği müddetçe ak değildir.

RUSLARIN ÇEKİLİŞİ VE AKAN HADİSESİ

İspir tam iki yıl bu karanlık hava içinde yaşadı. Nihayet Rusyada malum ihtilal patlak verince işgal kuvvetlerinin İlçeyi terketmesi tekerrür etti. Bu kararı kumandan bizzat Müftü Efendiye bildirdi. Ve iki gün sonra İspir'in tamamen terkedileceğini sözlerine ilave etti. Bu durum karşısında İspir için daha karanlık, daha feci günlerin gelebileceğini söylemek gerçeğin tamamen kendisini belirtmek olur. Ruslar çekilince zaten fırsat kollayan içimizdeki hain Ermeni gurubu vahş; isteklerini kandırmak için ellerinden gelen herşeyi yapmaktan çekinmiyeceklerdi. Bu durumu bütün sonuçlarıyla kavramış olan Başkapan ve dernek üyeleri derhal faaliyete geçtiler.

Şeyh Hacı Bey

Bu arada şu olay: nakledelim, 29-Ocak-1333 günü Rusların İspiri terkedeceği gündü. Bundan bir gün evvel..... Hodiçurdaki ermenil e götürmek üzere emrindeki üç adamla yedi Katır y-ükü silâh ve cephane bulıman__Akajı. isminde bir Ermeni kadını İspire geldi. Erkek urbası giymiş, cizn11 li, önüne gelen TîerTürkü kırbaçlayan, alay eden bu ka-<îlnın üzerinde faydalı vesikalar bulunacağını ve cephaneye şiddetle ihtiyaç görundüğü bu zamanda bunların Hodiçur ~ Tırmenilerine ulaşmaması için karar 'vermek üzere Başkapa ı cemiyet üyelerini Hadi Efendinin Kal e ;ırkasmdakî konağına çağırdı. Heyetle ya-

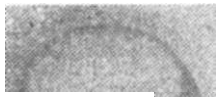

*Huuutl.ıı * M eh m el liev*

pılan tartışmalar sonunda alman karar gereğince Başkapan ~~o~gece saat oniki raddelerinde fÇam 1 ıça (Curengiz) li Hasan Çavuş vasıtasıyla Keraplı inayetin Osman'ı çağırttı. Keskin bir "soğuğun bütün şidddeiyle hükürn sürdüğü bu uğultulu gecede Osman, gizlice Baj^£ajıjım evine geldi. Ve Başkapandan şu **emri** aidüü ^)ğlum Osman sana itimadım tamdır fiak hu <,— / meni karısı Hodiçurdaki Düşmanlarımıza silâh ve cephane götürüyor. Bu yolları senden iyi bilen yoktur. Kendine uygun bir arkadaş bul. Şafak vakti beraberce Kaban köprüsünde mevzilenmiş bulunasız. >Ve herhalde__bunları Hodiçura kavuşturmiyasiz. Hepisini öldürüp, cephaneleri emin bir yerde saklayıp ve üzerlerindeki vesikaları acele olarak bana getiresiz Allaha emanet'-ol yavrum. _

Osman, Başkapanm elini öperek derhal ödevi başına koştu. Bu gece yarısı, bu bir metre Karla örtülü, kurtların acı, acı ulumalariyle karışan tipinin uğultusu içinde yiğit Osman'ın tek başına, yaya*olarak aldığı yol yazın gündüz ve atla 3-4 saat sürer.

Böylece Osman şafak sökmeden Kerap köyüne ulaşarak Mustafanın evinde donacak hale gelmiş vücudunu hafif bir tezek ateşi karşısında ısıtacak fırsatını buldu. Nişancılığına ve cesaretine inandığı arkadaşı Keraplı Muharrem oğlu Mustafa Çavuşa durumu anlatarak Müftü Efendinin emirlerini bildirdi. Hemen silahlarını alarak belirtilmiş kaban köprüsünde mevzi almak üzere yola çıktılar. Ortalık ağarmıştı ki bu pek sarp arazide çorun nehri üzerine kurulmuş olan köprünün sol yamaçlarındaki kayalıklar arkasında yerlerini aldılar.

Bir müddet sonra Akan ve maiyeti köprü üzerindengöründüler. İlk ateşte bir adamlarının ölmesiyle Akan tarafıda mevziye yerleşti. Karşılıklı ateş bir müddet devam etti. Cephanelerinin tükenmekte olduğunu gören Mustafa bir kurnazlığa baş vurdu. Kalpağını çıkararak daha geniş bir hedef gösterecek şekiLe bir V»va üzerine kovdu. Ve kendi de mevzi de&îstirdi RrmpmWin

bu hedefeilk ateşlerinde alpağın yuvar!..nmasiyle birden doğruldu lar. Buara Osman ve Mu': ifa birer kurşunla düşmanları avladılar kî biri ölmüş biri de ağn)ir yara almıştı. Akan ise ata binerek kaçmağa başladı. Osm ı Mustafaya cephaneleri ormanda saklamasını söyliyerek Akan takibe koyuldu. Ve biraz sonra yakaladı. Uzun uzun yalvarıp yakarmalarına kulak asmadı, orada yok edip üzerindeki vesikaları alıp, gecenin karanlığını bekliyerek gizlice Müftü Başkaoana koştu. Müftü Efendi Akanın üzerinde çıkan vesikaları okminak üzere Rusça ve Ermenice bilen Kasaba muhtarı ve cemiyet üyesi Çamlıcalı Mehmet Efendiyi gece yarısı evine çağırttı, Mehmet Efendi derhal yatağından kalkıp civar yollardan dolaşarak kimseye görünmeden Başkapanın yanına geldi.

Başkapanın verdiği ağıtları içinden okuyor ve doluyordu. Adeta bir çocuk gibi. lihayet simsiyah sakallarından dökülen göz yaşları bu kâğıtla» *da bir şeyler bulunduğunu, ama acı şeyler bulunduğunu anlatı; < rdu.

Müftü Efendi sabır^ 7lanmış heyecan içinde ne olduğunu soruyordu. Lakin Mehme Efendi o kadar dolmuş, o kadar dolmuştu ki bunları anlatmak için dudaklarını kıpırdatamıyordu. Nihayet hıçkırıklar içinde boşandı. Bayburttaki muntazam bir ermeni ordu birliğinin ımandanı Antiranik Paşanın imzasın: taşıyan ve Mohurgurt bölgesindeki iki bini aşkın silahlı ermeniiere genderilen bu emrin özü şu idi: Bayburt katliamı halen devam etmekte ve tama ulanmak üzeredir. Gelecek pazar günü ispirin Kân köyünde bit eşmek üzere bütün hazirlıklarınızı gizlice ikmal ederek eveü i tamim üzere oradan yediden yetmişe kadar bütün Türkleri i . iirerek hareket edin ve hareketinizi bildirin.

Bu durumu anlıyan) iaşkapanda kendini tutamr^ajak_Mehmet Efendinin boynuna arılmış., ağlamağa başlamıştı. Bu sahneye bizzat şahit olan i aşkapanın oğlu, şimdiki ispir" Müftüsü Ali Başkanan da bun!* seneler sonra anlatırken avni <rünü vtv-

şıyan bir_teheyyüc ve içlilik içindeydi.

Diğer taraftan Erzurum yönünde bulunan Ermeni birlik' inden yine Hodiçura iki düşman habercisiyle bir buyruk gönderilmekteydi. Bu iki kişi de Tortumlu Mustafa adında yiğt bir Türk evladı tarafından tek başına öldürülüp üzerindeki \esika Yağcı Mustafa Ağaya götürüldü. Mustafa Ağa tercüme ttmesi için Hunutun Kurdeşen köyünden Nafiz ilhanı çağırdı. Nafiz İlhanın yaptığı tercüme de "Rusyanm içi bozuldu ve Rus ordusu çekilmektedir. Hududun bizim birliklerimize teslim ed Imesi ihtimali vardır. Siz orada en evvel elinden iş gelir, ileri gelen bey, ağa vesaireyi boş bırakmayıp icabına bakınız. Ve bura ile sık sık muhabere ediniz.

Batum Taşnakları Reisi
Zaven Zakaryan
İmza„

Bu naber de derhal Başkapana ulaştırıldı.

İspir Müdafasında eski Başkumandan Halit Paşa ile feragatle çalışaı. Kurtuluş Cemiyeti Başkanı ve zamanın müftüsü M. BAŞKAPAN

İspir Kurtuluş Cemiyetinde Tercümanlık Yapan Kurdeşen 'köylü ***Nazif*** *İlhan*

Hasan Çavuş

Bütün boğazlar tutuluyor

Ertesi gün Ruslar İspiri terketti ve ikindiye doğru Bayburtta büyük bir katliamın yapıldığını ve sona ermek üzere olduğu vakası bir de kendi adamlarımız tarafından doğrulandı. Şigonos Köylü Şevket beyle Kasabadan Necip Ağanın oğlu bu elim katliam sahnesinin yaşayan birer tanığı olarak Kasabaya bu haberi getirdiler. Haber derin ve büyük bir tepki yarattı. Gelenlerden birisi yakılmak üzere doldurulmuş bir caminin, üst katından kendisini atıp bir ğün baygın kaldıktan sonra kaçıyor. Fakat yüzlerüe Bayburtlu vatandaşının cayır cayır yakıldığına şahit oluyor. Diğeri ölmüş gibi yaparak sıra satırından kafasını kurtarıyordu.

Rusların çekilmesinden hemen sonra yayılan bu dehşet verici haber büyük bir şaşkınlık ve panik yarattı. Herkes ne yapacağını bilmez bir ruhi davranış içinde geleceğin daha nelere gebe olduğunu anlamağa çalışıyordu. Bu ahercümerc, bu şaşkınlık bu perikme Müftü Başkapanın bütün halkı tellâllar »vasıL.-siyle bugünkü BelecTiye kahvesi önüne çağırdığı zamana kadar 'sürdüT Bu daveti işiten büyük küçük dalgalar halinde belirtilen ""yere doğru yürüyordu. Bu ne yürüyüştü, Rabbim, kolu kanatı. kırılmış, titrek bacakları üstünde dalga dalga ilerleyen bu güruh hangi ümidin peşinde idi? Yoksa Mühti Efendi onlara: nasıl olsa birgün ölecektiniz kader bu imiş.

Başlarınızı uslu sulu Ermeni satırlarının altına koyun. Böylece rütbe'i Şahadeti ihraz edüp alemi ukbada rahat edersiz mi,fdiyecekti? Yoksa bir mucizemi gösterecekti? yok yok İslâmlığı gerçekten anlamış olan Başkapan, İslamda mucizeye inanılmasınm menedildiğini bilirdi. Peki döğüşelim mi diyecekti? Bu nasıl olur? sayıca nisbet kabul etmez, muntazam silâhlı Düşman ordu birliklerine karşı beş on ihtiyar, çocuk ve kadınla mı karşı koyacaktik? ve bunu hangi silâhla yapacaktık? Bu soğuğun en şiddetli zamanında aç, çıplak ve silâhsız nasıl HovüsuİütHvi? Karın mı dîv^-pl-fî anıa n*»rpye? Ynînr '^"'-

İspir Müdafastnda eski Başkumandan Halit Paşa ile feragatle çalısa t. Kurtuluş Cemiyeti Başkanı ve zamanın müftüsü M. BAŞKAPAN

Hasan Çavuş

İspir Kurtuluş Cemiyetinde Tercümanla Yapan Kurdeşen 'köylü Nazif İlha.n

Bütün boğazlar tutuluyor

Ertesi gün Ruslar İspiri terketti ve ikindiye doğru Bayburita büyük bir katliamın yapıldığını ve sona ermek üzere olduğu vakası bir de kendi adamlarımız tarafından doğrulandı. Şigonos Köylü Şevket beyle Kasabadan Necip Ağanın oğlu bu elim katliam sahnesinin yaşayan birer tanığı olarak Kasabaya bu haberi getirdiler. Haber derin ve büyük bir tepki yarattı. Gelenlerden birisi yakılmak üzere doldurulmuş bir caminin üst katından kendisini atıp bir ğün baygın kaldıktan sonra kaçıyor. Fakat yüzlerüe Bayburtlu vatandaşının cayır cayır yakıldığına şahit oluyor. Diğeri ölmüş gibi yaparak sıra satırından kafasını kurtarıyordu.

Rusların çekilmesinden hemen sonra yayılan bu dehşet verici haber büyük bir şaşkınlık ve panik yarattı. Herkes ne yapacağını bilmez bir ruhi davranış içinde geleceğin daha nelere gebe olduğunu anlamağa çalışıyordu. Bu ahercümerc, bu şaşkınlık bu perikme Müftü Başkapanm bütün halkı tellâllar ;vasıL.-siyle bugünkü Belecliye kahvesi önüne çağırdığı zamana kadar 'sürduT Bu daveti işiten büyük küçük dalgalar halinde belirtilen ""yere doğru yürüyordu. Bu ne yürüyüştü, Rabbim, kolu kanatı. kırılmış, titrek bacakları üstünde dalga dalga ilerleyen bu güruh hangi ümidin peşinde idi? Yoksa Mühti Efendi onlara: nasıl olsa birgün ölecektiniz kader bu imiş.

Başlarınızı uslu sulu Ermeni satırlarının altına koyun. Böylece rütbe'i Şahadeti ihraz edüp alemi ukbada rahat edersiz mi.fdiyecekti? Yoksa bir mucizemi gösterecekti? yok yok İslâmlığı gerçekten anlamış olan Başkapan, İslamda mucizeye inanılmasının menedildiğini bilirdi. Peki döğüşelim mi diyecekti? Bu nasıl olur? sayıca nisbet kabul etmez, muntazam silâhlı Düşman ordu birliklerine karşı beş on ihtiyar, çocuk ve kadınla mı karşı koyacaktık? ve bunu hangi silâhla yapacaktık? Bu soğuğun en şiddetli zamanında aç, çıplak ve silâhsız

ucu Bayburt, oraya ıdilse bu; kurbanlık kuzu gibi düşmanın bir an evvel eline i inek olur. Yolun öbür ucuna gidilse Hodiçur ermenilerine < fru ayni sonuç için yaklaşmak,..

Velhasır böylect. >eyjnler birer istifam makinesi halinde belirtilen yerde herkez yerini aldı. Biraz sonra dini urbasını giymiş olarak o benbe tz sakalı ile bir saygı sembolü halinde "Başkapan balkonda öründü. Ve su kısa hitabeyi yaptı.

Ey müslüman *ki* eşlerim : bir zamanlar bu topraklarda Osınanlı bayrağı dalg^ nırdı. Ve onun kanunları hakimdi. Sonra Kus kanunları cari iu. Bugün ne o ne diğeri vardır. Elimizde ¯Sadece vicdanın hii nleri mevcut. Bütün dindaşlarımın canı, malı, ırzı benim hl[7] yem altındadır. Her türlü şekilde suç işli— "yenleri en şiddetli se çilde cezalandıracak, icabında kafalarını "keseceğim. Şimdi ses iz sedasızcvlerinize dağılarak bundan sonraki vazitelerimız içi vereceğimiz emirleri bekleyin. Allahın inayetiyle ırzımızı, na: »usumuzu ve kellelerimizi küffara teslim etmiyeceğiz. Ve bilmışolun ki döğüserek ölmek kadınlar gibi teslim olmaktan dal-.: şereflidir. Biz tarimizin ve allahın indinde makbul olanı yapacağız. Hûda yardımcımız ola âmin.

Bu kısa hitabeden sonra Başkapan cemiyet üyelerini derhal toplantıya çağırdı. Şeyhin Han Bey, Cerrah Hasan Efendi, Hacı Hayrullah Efendi. Çamlıcalı Mehmet Bey, Sadettin ve Müştak Efendilerden başka Azarbeycandan İspire her türlü yiyecek ve giyecek getirmiş olan Azarbeycan mebuslarından Hasan ye__Ali Beylerde (1) toplantıya katılarak acele olarak aşağıdaki kararlar alındı.

\l} Memleketin böyle buhranlı bir aıındu her türlü tehlikeyi göze alaruk /* •-pimlerle la kurtuluşa kadar bir er gibi omuz omuza, aynı davanın, yolcusu olarak çalışmış bulunan bu pek mnhts'tm kişilerin adlannı <avgı ile anmağı yerine getirilmesi t>ı* beri- saparız.

MÜ

Müştak Çağ/uyan

1 — Şimdiye kadar gizliden giz toplanmış olan mevcut silah ve cekhc nin dağıtımı.

2 — İspir köylerinden eli silah ; tan her Türkün mücadeleye katılmas i çin lüzumlu tedbirler.

3 — Rizeden yardım için teşebk ise geçilmesi.

4 — Erzurumun durumunu tesbit *ft* Bayburt katliamını bildirerek teşkilat! m- ması için Erzuruma iki kişinin gör :e- rilmesi.

5 — Tortum ve Yusufeli kazala? ayni durumun bildirilmesi.

Şimdi askeri hareket yönünden İspirin tabii durumunu vf nemli geçit noktalarını izah ettikten sonra BasJ^p_anjn._bir \ *ırz,* may heyeti gibi verdiği kararların ne kadar dojjru_ve £ama< m- da olduğunu en müşahhas delilleri içinde göreceğiz.

Hudutları içinde otuz -"TortTbin İnsanı barındıran ispire iki aksi yöndeki düşman birlikleri zarar verirdi. Birincisi Bayi rut istikametinden gelecek muntazam silahlı askeri birliklerdi. I sk dar ve sarp vadinin içinde kıvrılan çoruh nehri boyunca *h* >|r bölgesine bu yönden girebilmek için en çok dört geçit var ır Bunlar. . . . . ."Tıraht„.. karakoç, yanıkköprü ve karakaya e- çitleridir.

İnayetin Osm m

Diğer yönden gelecek düşman birlikleri ise daha çok çete durumunda idi. Bunlar ev-ve'öfc Hodiçur - Mohurgurt bölgelerinde oturanlarla, diğer ermenilerle meskun köylerden gelip burada yığınak yapan kin ve gayızla dolu ermenilerdi. Harbin patlamasıyle evvelce tehcire tabi tutulmuş olanlar ve intikam hırsı ile gelenler bu müstahkem kaleleri olan bölgede iki bini aşkın tam silahlı kuvvet teşkil ediyordu.

Anlaşılaşacağı gibi iki suyun arasında, iki tehlikenin ortasında büyü', bir Türk kitlesi bir ölüm kalım günü yaşıyordu, işte bu şartlar altında toplanan heyet o gece sabaha kadar yüz kırk köye ve iki yüz kadar mezraya emirle; yazdı. Her boğaza bir kumandan tayin ediliyor ve o bölgeni i. bütün sakinlerine de silahlanıp derhal emirde belirtilen kuma lanın buyruğuna girerek gösterilen yeri tutmaları bildiriliyordu Yazılan ve heyetin imzasını taşıyan bu emirler hemen o and; kseriya 15-18 yaşlarinda Rus sürgünün-

Bugün İspirde o gece verilmiş olan bu emirleri bir metre are içinde tek başına mahalline ulaştırmış yiğitlerden birçoğu hala yaşamaktadır. Emri alan köylerin çocuğu, büyüğü, tüfek, kılıç, balta, eline ne geçirdi ise silahlanıp emrine verildiği kumandanın yanıbaşmda tutmakla görevli bulundukları yere koşuyordu. Bütün bu emirler yazılırken Başkapanın karagrhı bir karınca yuvası gibi çalışıyor bir taraftan da kararın birinci maddesindeki esasın Tatbiki olmaküzere eldebiriktirilı liş silah ve cephane kasaba ve civarı halkına dağıtılıyordu. Silahını alan talimat gereğince ödevi başına seğirtiyordu.

Birgün, yani geceli gündüzlü yirmi dört saat içinde bütyn kumandanlar tayin edilmiş, herkes silahlanın belirtilen boğaz ve yerleri tutmuştu. irmi dört saat içinde basanla: bu hazırlık hakikaten hayret verici ve taktirane şayandır. Bunu İspirin arızalı ve geniş araz. ini-bilenler daha iyi anlar. Bi- ucundaki köyden diğer ucuna azın ikibuçuk-üçgünde gidilir. Bugün dahi pek az sayıda köyleri ariç diğer hiçbir motorlu vasıta ile gidilemiyeceği gibi at bin omiyecek köyleri pek çoktur. Elli santim genişliğinde kayalar ı.zerinde kıvrılan bir patika., akı, sekizyüzbin metre derinde **çoruh** nehri üstü, başı bulutlara değen yalçın kayaları kucaklamış dağlar. Birçok noktalardan yaya değil ayakkabınızı çıkarmak lüzumu doğar içinizden. Fi arihte buradan uçuruma düşen bir hakimin mezarına koymak üzere bir kemiği dahi bulunamamıştır.

O bin metre yükseklikteki petikada... üstünüzde sallanan korkunç kayalar, altınızda ufak bir şerit halinde kıvrnan Çoruh nehri ve onun mayalara çarpan aksi sedası öyle bir urultu halinde kulaklarınıza dolarki ilâhi bir haşmet içind - büyük bir dıramın son perdesi oynuyormuş gibi gelir insana.

İşte bu şartlar altında o onbeş-onsekiz yaşındaki çocuklar bir metre kar altında yukardaki emirleri köylere ulaştırdı. Kadınlar elde avuçta ne varsa toplayıp dövüşecek kocalarına azığ olmak üzere hevbelerine doldurdu.

Hele eldeki silâhların dağıtılraasi sahnesi nekadar- gözya şartıcı idi.

Herkez bana da verin diye yalvariyor yalvariyordu. Eğer vermesseniz biz de silâhsız gideriz diye. çoluk çocuğun hatti hesabı yoktu. Başkapan bunları teselli etmekiçin eler söylemedi ki

Cephelere şu kumandanlar ve köyler halkı tayin edildi. Emir almaksızın kendi kuvvetleriyle katılanların 'adlarını ilerde sunacağız.

A- Bayburt Cephesine karşı:

a- (Traht boğazı, Fin:/. Bey kumandafında o bölge köyleri tarafından tutuldu,

b • Karakoç boğazı: Şeyhin Haci Bey Kumandasında Nurkale, merkez kasaba, köyleri ve Barkar köylerinden başka hantek.

Tarpın, Madur, Kerap köyleri ve Ahpirikli Hacı Necip Beyle Cenkerli Ekşioğlu Hafız Süleyman kumandasında ki kuvvetler gene Şeyhin Haci l>eyin emrinde bulunuyordu. Azarbey can Mebusu Hasanbey de bu bölgede bir Türk neferi gibi çarpışmak azmiyle Hacibeyin yanında yer almışt'.

B- Erzurum Cephesi:

a- Kırık bölgesinde Yanık Köprü boğazı: Suluka Hasan Efendi kumandasında bu bölge köylerinden başka kompur, kobnat koşkisor, kenasor* abcirens ve bütün Şerdere köyleri.... Kompurlu Haci Tosun, Kobnatlı Mustafa ve Danzutlu Mustafa hocanin emrinde toplanarak Başkapana gelmişler, Başkapan da başlarına Dan/udu Mustafa Hocayı tayin ederek Yanık köprüde Suluka Hasan Efendinin emrine girmeleri talimatını vermiş: Ve bu buyruk hemen yerine getirilmişti. Başkapanınoglu şimdiki İspir Müftüsü Alî Başkapanda bu cepeye gon-* d^Terilmişti.

""b- Karakaya boğazı: Aynalı Karalı Haci Ali Bey kumandasında kırık bucağının yanık köprüye gönderilmeyen köyleriyle birkısım ovacık köyleri b bölgeyi tutuyordu.

C- Mohurgurt- Hodiçur cephesi:

Bu cepheden maksad Bayburttan İspir yönünden ilerliyecek düşman birliklerine karşı dövüşülürken arkadan vurulmamasını temin hususunda.

Mohurgut-Hodiçur kalelerinin muhasara edilip düşmanın dışarı çıkmaması gayesi hakimdi. Bu bakımdan <)ek sarp ve eşıtli çıkış imkânları olan bu müstahkem kalenin de çeşitli bölgelerinden muhasara edilmesi, bu bölgenin kuvvetle tutulması gerekiyordu. Aksi halde mesela karakoç boğazında Ermeni birlikleriyle girişilecek bir çarpışma esnasında bu kuvvetler birliklerimizi tam arkadan vurabilirdi. Bu bakımdan Başkapan muhasarayı istediği zamana kadar devam ettire bilmek amacıyla önemli noktalara ayrı ayrı kumandanlar tayin etti.

1- inci. : Yavuza Şükrü ve Miras Ali Beyle kumandasında kendilerine ayrılmış alanların tutulmasıyla gerçek*; leştirildi. Bu bölge halkı da diyer bölgeler gibi emri alır almaz derhal silâhlanıp kumandanların buyruğu altına girmişti.

Hunut kariyesi bilumum ahalisine

Ey ahaliyi İslâm karındaşlarımız: Evvelâ akhâmı ilâhiyeye inkiyaden saniyen kavlü ve fiili Resulullâha imtisalen salisen canımızı ve Dinimizi ve ırzımızı muhafaza etmek için görülen tedbirat üzerine memur tayın olunan Miras Zade Ali Bey ile Yavuza Zade Şükrü Beyler Kariyyenize vusullerinde sizlere olan tekliflerine muhalefet ve mümanaat etmeyup hemen muvaf; .kat eylemeniz elzem ve matlubunuzdur. 1-Şubat - 1333

İspir kazası Müftüsü
Mustafa Vehbi
İmza

Aza	Aza	Aza	Aza
Hasan	İsmail Binhakkı	Hayrullah	mehmet Hilmi Mehmet
İmza	İmza	İmza	İmza

2- İkinci bölgenin tutulması Kumbasar Süleyman Beye verildi.

Süleyman Bey İstanbul Hukuk mektebinden mezun olup münevver ve ateşli bir gençtir. O zamanın siyasi olaylarına karışmış, heyecanlı, cesur ve zeki bir kişidir. Ruslar ilerlemeye başlar başlamaz derhal bir çete kurarak muntazam düşman kuvvetlerine karşı pek enteresan ve hayret verici mücadeleler yapmış, ve bugün de Başkapanm daveti üzerine. Mohurgut-Hodiçur bölgesinde uhtesine verilen bölümü tutuyordu.

Süleyman Bey İstanbul Hukuk mektebinden mezun olup münevver ve ateşli bir gençtir. O zamanın siyasi olaylarına karışmış, heyecanlı, cesur ve zeki bir kişidir. Ruslar ilerlemeye başlar başlamaz derhai bir çete kurarak muntazam düşman kuvvetlerine karşı pek enteresan ve hayret verici mücadeleler yapmış, ve bugün de Başkapanm daveti üzerine. Mohurgut-Hodiçur bölgesinde uhtesim verilen bölümü tutuyordu.

3 — Diğer bir cihet: Çalmaşur Bektaş Ağa

4 — 4üncü nokta: Yağcı Hafız Efendiye verildi.

5— Fisirik ciheti muhafazasına Mail Bey ve Şamil Ağa (1) tayin edildil Birgün içinde başarılan bu muazzam teşkilatlanma karşısında bilhassa Muhuı gut-Hodiçur Ermenileri büyük bir telâş göstermiye başladı. 3,4,5 Şubat günleri kısmı çıkış hareketlerine yeltendiler. Bunlar yukarda adlarını sundnğumuz kumandanlar tarafından kolayca tard edildi. Buradan yapılacak genel bir çıkış hareketi Bay »urttan beklenen talimata göre olacağından buna teşebbüs e< ilmedi. Başkapa buradaki kuvvetlerin öneminden sonuna kadı endişe duymuştur. Ve buradaki düşman kuvvetlerine karşı eı ir almadan umnnv bir taarruz yapılmamasını bütün kuman. i;.ulara sıkıdan sıkıya tenbih etmiştir. Bunların içinde Kumba. Süleyman Bey biran evvel umumi taarruz emrini ve-mesi **iç** . Müftü efendiyi sıkıştırıp duruyordu. Fakat Başkapan bunu mütemadiyen geciktiriyordu.

(I) ffamza, fiavdar. Onma. \ı*tet. Mehmet, /iy;. Remsi /'f/at kardeşlerin Raini]* ***nrı*** *di* •*

Karakoç, Yanıkköprü, Karakaya Muharebeleri ve Mohurgut Cephesi

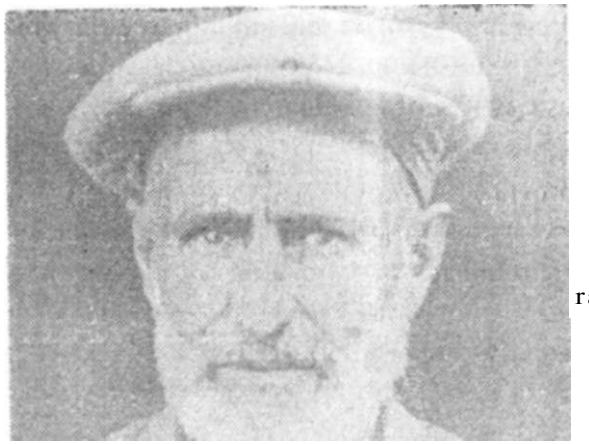

Samii i'oiuı

Bu cephede görünüş bu iken diğer cephelere gelelim.

Bayburttan ilerliyen düşman birlikleri doğrudan doğruya Traht üzerine yürümeksizin karakoç istikametinde yürüyüşüne devam etti. Durumu [yakından tetkik eden Başkapan Derhal Traht boğazı kumandanı Firuz Beye bir emir göndererek bütün kuvvetleriyle Karakoç boğazına kayması ve Hacı Beyin emrine girmesini emretti. Bu emir derhal yerine getirilerek Firuz Bey kuvvetleri de Hacı Beye katılmış oldu. Düşman öncüleri yegane geçit yeri olan bu boğazın kuvvetle tutulduğunu gördü. Bunlarla yapılan kısmı çarpışmalar sounnda düşman bu boğazdan içeri girelmiyeceğini anlıyarak çekildi. Bu ara bir noktayı hatırlatalım. l/Şubat gecesi yapılan toplantıda alınan kararlar cümlesinden olmak üzere Tortum ve Yusufeli ilçeleri halkına gönderilen Bayburt katliamı ve Akan da bulunan haberin muhteviyatı yerlerine ulaşmış ve bu bolcrelerde de avni derecede derin bir infial v*» hevecan u-

yandırmıştı. Bu kahraman Türk kazaları da içten içe bir hazırlığa koyulmuşlardır. Lakin belirtilen haberi Erzuruma ulaştırmakla görevli bulunan Kânll İmamoğlu Hasan Çavuş ve arkadaşı Ermeniler tarafından pusuya düşürülmüş, büyük işkencelerle Öldürülmüştü. Bu sel?e »ten Müftü Başkapan Erzurumun büyük bir katliama sahne olduğunu işitince "eyvah gönderdiğim haber yerine ulaşma ıı„ diye uzun uzun ağlamıştır.

Düşmanın karakoç boğazından atılmasiyle Hodiçurdaki Ermenilere en yakın olan b bölge dolayısiyle ihdasları ile irtibat imkânı daha az muhteme >ir dereceye inmişti. Bu ricat karşısında Başkapan Kumanda Şeyh Hacı B*" i Hodiçur cephesine alarak bir kısım kuvveti :rhal yanıkkÖprü boğazındaki Suluka Hasan Efendinin emrine gönderdi. Ve yakında büyük bir taarruzun muhtemel bulunduğu.:a işaret ederek gayet tedbirli ve uyanık bulunmalarını Hasc Efendiye bildirdi. Bu arada merkezde ve köylerdeki münferiı >larak kalmış olan ermeniler temizleniyordu. Elden kaçanlar ^e hepsinin toplanma yeri olan yukarda belirtilen kavi kale sığınıyorlardı .Burada ki birikmiş asıl düşman topluluğu ise Türklerin bu heyecan ve teşkilatlanmasından birşeyler seziyor, ve Bayburttan gelecek talimatı büyük bir sabırsızlıkla bekli- >rdu.

Hakikatta bunlar küçü.n.senmiyecek bir durumda idiler. Hatta bu kuvvetler genel bir taarruza geçse idiler bütün muhasara kuvvetlerimizi yarıp karakoç önlerine gelmiş olan Bayburt kolu düşmanlarımızla irtibat tesis edip arkadan vurarak bizi mahvedebilirdi diyenler pek çoktu. Bu bakımdandırki Başkapan bunların her bölge ile ilgisini kesecek kuvvetli tedbirler aldı. Bütün hudut bölgelerine, »I kavşaklarına, nöbetçiler diktirmiş hiç bir yabancının geçirilmemesini sağlıy .cak emirler vermişti. Hatta on şubat günü düşmanın karakoçtan çekilmesinden iki gün sonra Müftü derhal bu bölgeye gelmiş, her tarafı karış ka-**TIŞ** gezerek halkın manevi. ıtını yükseltmiş, her cephenin kumandanı ile etraflıca konuşar. talimat vermişti.

Hemen umumi bir taaruzun yapılmasını arzu eden arkadaşlarını bu fikirlerinden caydırdı. Bu pek yerinde bir hareketti. Bizim aç, çıplak, cephanesiz bir avuç kuvvetimize karşı ikıoini aşan tam silâhlı, her bakımdan teçhizat ve iaşesi mükemmel ayni zamanda tabbii savunma imkânları tamamen lehlerine olan böyle bir düşmana karşı girişilecek genel bir taarruz büyük kayıplara mal olacak bu da hiç olmazsa diğer bölgelerden buraya kuvvet kaydırmağı icap ettirecekti. Aynı zamanda halkın maneviyatını sarsa bilir di. Bu ise felaket olurdu. Çünkü Türkler bir dairenin merkezi içinde bulunuyor. Her cephede ayrı ayrı kuvvet bulunduruyordu. Zaten maneviyatından da başka lirşeyi yok gibi idi. Onun için Başkapan taarruz emrini daima geriye atıyordu. Bunu aşağıdaki vesikadan daha iyi anlıyoruz.

Fisirik ciheti muhafaza memuru mail Beye

İzzetlu Bey Müftü Efendi maiyetiyle beraber köyümüze teşrif etti. Karmirik ve gerek kudreşen hakkındaki taarruz ve tecavüz fikirlerinizi icraya sakın teşebbüs etmiyesiniz. Buraca Müftü efendinin heyetçe verecek olduğu kararı emrine muntazır olarak emir verilmemiş hiç bir tarafa hücum edilmemesi hususuna iltizam-ü dikkat edilmesi. İtaat etmeyenler olur ise haklarında muamele-i lazime icra edilerek büyük mesuliyet tahtında bulunacaklarını kendilerine tebliğ ve tefhim edilmesi maruzdur.

13-Şubat-1333
Muhafaza memuru
İmza
(Okunamadı)

Müftü Başkapan dört gön bu bölgede kaldıktan sonra Bayburt cephemizde bulunan düşman birliklerinin Yanıkköpn" boğazı önlerinde olduğu haberi üzerine derhal merkeze hareket etti.

Lakin pek çetin bir boğaz olan bu geçiti yarmak üzere düşmanın büyük bir baskısı ve hareketi olmadı. Bütün çarpış

kaldı. Ve bunlarda bu >ğaza girmeyip çekildiler. Durumu iyice ve yakından keşfea n Suluka Hasan Efendi vaziyeti bir raporla Müftü Başkapana bildirdi. Bu haber üzerine Başkapan Sulukaya verdiği emirle kuvvetlerinin bir kısmını Hodiçur cephesine sevkedilmek üzere Danzutlu Mustafa komutasında merkeze gönderilmesini, kendisinin de geri kalan kuvvetleriyle pek acele olarak Karakaya boğazı kumandanı aynalı karalı Ali Beyin emrine girmesini bildirdi. Bu emir derhal yerine getirilirken Başkapan diğer taraftan Ali Beye gönderdiği bir buyrukta bu yeri kanının son damlasına kadar korumasını bildiriyordu.

Hasan Bey kuvvetleri Aynalı Karalıya iltihak eder etmez, Ali bey Suluka ile beraber düşmanın durumunu iyice anlamak üzere Erzuruma doğru hareket ederek Norşen köyüne gittiler. Ertesi gün Hasan bey burada da kalmıyarak gene keşif maksadiyle Ermeni hatlarından geçerek üç kişilik maiyetiyle beraber Mülk köyüne kadar sokulmağa muvaffak oldu. Bu ara uzaktan gördükleri lüks bir kıza;;? pusuya düşüî .rek yüksek rütbeli düşman subayları olduğu tahmin edilen bu kızak içindekilerini maiyeleriyle beraber öldürerek Norşene döndü.

Ayni günlerde Ermeni zulmünden kaçan Iğdasor, Ortuzu, Tosik ve bir kısım Ova k öylüleri deç oluk çocuğu f e Norşen'e sığınmışlardı. Yollar muhacir kafileleriyle doluydu. Her tarafta bir inilti bir muzdarip hava dalgalaniyordu.

Kimi kocasının kimi olunun ölümünü işitmiş veya görmüş kimi kalabalıkta 3-5 yaşn.daki yavrusunu itirmiş kiminin elleri, ayakları donmuş.

Ertesi gün şafakla beraber düşmanın topçu ateşi Norşen üzerine yağmağa başladı. Ardından süvari ve piyade birlikleri hareket etti. Topumuz oln adığından tabiiki mukabele edemiyorduk. Aynali karalının Norşene kadar gitmesinin sebebi oralardaki halkı himaye ede ede, son damla kanına kadar koruyacamak ve bu çekiliş esnasında elden geldiği kadar da di mana kayıp verdirmekti. Lakin düşmanın sayıca ve malzemec ,)ek üstün kuvvetlerinin bu taarruzu seri olarak gelişmişti. N yazıkki bir metreye yakın kar üzerinde, bu dondurucu soğ ık altında aç vatandaşlarımız, bu silâhsız, bu çocuk ve ka mdan mürekkep kalabalığın bir kısmı düşman süvarisi tarafınd; n kılıçtan geçirildi. Kalan mühim bir kısmı ise düşmanı dain a karakaya boğazı üzerine çekmeğe çalışan Aynalıkaralı Ali Beyin ve Hasan Efendinin himayelerinde, onlara ayak uyduran c çekiliyordu. Ali ve Suluka Hasan Efendi, Ruşen ve Hüseyir Ağaların bu büyük gayretleri sayesinde Ova köylerinin öneı *M* bir kısmı ölümden kurtulmuştur. Bu gerçeği ilerde okuyac ğımız Rüştü Paşanın mektubundaki "Erzurum Ovası (köylerinin nasıl halaskarı oldunuz ise,, ibaresinden daha belirli olarak ani /oruz.

Karakaya boğazı yukarda belirttiğimiz gibi Erzurum cephesinde, İspire giriş boğazlarından biridir. Müdafaaya gayet elverişli bir yerdir. Ali Beyle Suluka Hasan Efendi bütü kuvvetleriyle bugünü düşünerek zaten iyice ^bildikleri bu ;azide evvelce savunma talimleri bile yapmışlardı.

Ayrıca düşmanın gayesi de bu boğazdan girip ispir- cahil olmak hem Hodiçur Ermenilerini kurtarmak hemde mal n arzularını yani ispir halkını tamamen doğramaktı. Zaten .emen hemen çevresi tamamen doğranmış bir çıban başı gibi adece İspir duruyordu bu bölgede. Nihayet Aynalıkaralı ku\ etleri çekile çekile boğazı evvelce kararlaştırıldığı şekilde tam)ir plan dahilinde tuttu. Ortaveranlı Ruşen ve Karahanl.ı H işeyin Ağalar da yukarda dediğimiz gibi kuvvetleriyle boğazın tutulmasında vazifeliydiler. Bütün kırık köyleri kadını ile, ocuğu ile, o mert, o asil, o fedakâr davranışları içinde bugün karıncalar gibi çabaladı, Arılar gibi çalıştı. JŞjr kısmı Müft _Baş-_ kapanın bulup buluşturduğu cephaneyi cepheye^ ulaşt rırken bir kısmı da su ye erzak taşıyordu.

^*^f»v***" f*n *;id^f**l' *vf* o->V>o'*''-''> •• ovmîc^o*" lıfrifli

kaldı. Ve bunlarda bu >ğaza girmeyip çekildiler. Durumu iyice ve yakından keşfeo n Suluka Hasan Efendi vaziyeti bir raporla Müftü Başkapana bildirdi. Bu haber üzerine Başkapan Sulukaya verdiği emirle kuvvetlerinin bir kısmını Hodiçur cephesine sevkedilmek üzere Danzutlu Mustafa komutasında merkeze gönderilmesini, kendisinin de geri kalan kuvvetleriyle pek acele olarak Karakaya boğazı kumandanı aynalı karalı Ali Beyin emrine girmesini bildirdi. Bu emir derhal yerine getirilirken Başkapan diğer taraftan Ali Beye gönderdiği bir buyrukta bu yeri kanının son damlasına kadar korumasını bildiriyordu.

Hasan Bey kuvvetleri Aynalı Karalıya iltihak eder etmez, Ali bey Suluka ile beraber düşmanın durumunu iyice anlamak üzere Erzuruma doğru hareket ederek Norşen köyüne gittiler. Ertesi gün Hasan bey burada da kalmıyarak gene keşif raaksadiyle Ermeni hatlarından geçerek üç kişilik maiyetiyle beraber Mülk köyüne kadar sokulmağa muvaffak oldu. Bu ara uzaktan gördükleri lüks bir kızag pusuya düşü» .rek yüksek rütbeli düşman subayları olduğu tahmin edilen bu kızak içindekilerini maiyeleriyle beraber öldürerek Norşene döndü.

Ayni günlerde Ermeni zulmünden kaçan İğdasor, Ortuzu Tosik ve bir kısım Ova köylüleri deç oluk çocuğu i'e Norşen'e sığınmışlardı. Yollar muhacir kafileleriyle doluydu. Her tarafta bir inilti bir muzdarip hava dalgalaniyordu.

Kimi kocasının kimi oğlunun ölümünü işitmiş veya görmüş kimi kalabalıkta 3-5 yaşındaki yavrusunu itirmiş kiminin elleri, ayakları donmuş.

Ertesi gün şafakla beraber düşmanın topçu ateşi Norşen üzerine yağmağa başladı. Ardından süvari ve piyade birlikleri hareket etti. Topumuz olmadığından tabiiki mukabele edemiyorduk. Aynalı karalının Norşene kadar gitmesinin sebebi oralardaki halkı himaye ede ede, son damla kanına kadar koruyacamak ve bu çekiliş esnasında elden geldiği kadar da di ;mana kayıp verdirmekti. Lakin düşmanın sayıca ve malzemec- Jek üstün kuvvetlerinin bu taarruzu seri olarak gelişmişti. N ya- zıkki bir metreye yakın kar üzerinde, bu dondurucu soğ ık altında aç vatandaşlarımız, bu silâhsız, bu çocuk ve ka ından mürekkep kalabalığın bir kısmı düşman süvarisi tarafmd; n kılıçtan geçirildi. Kalan mühim bir kısmı ise düşmanı dam a karakaya boğazı üzerine çekmeğe çalışan Aynalıkaralı Ali Beyin ve Hasan Efendinin himayelerinde, onlara ayak uyduran k çekiliyordu. Ali ve Suluka Hasan Efendi, Ruşen ve Hüseyir Ağaların bu büyük gayretleri sayesinde Ova köylerinin öner .li bir kısmı ölümden kurtulmuştur. Bu gerçeği ilerde okuyac ğımız Rüştü Paşanın mektubundaki "Erzurum Ovası jköylerinin nasıl halaskarı oldunuz ise,, ibaresinden daha belirli olarak ani /oruz.

Karakaya boğazı yukarda belirttiğimiz gibi Erzurum cephesinde, İspire giriş boğazlarından biridir. Müdafaaya gayet elverişli bir yerdir. Ali Beyle Suluka Hasan Efendi bütü kuvvetleriyle bugünü düşünerek zaten iyice ;^biIdikIeri bu /azide evvelce savunma talimleri bile yapmışlardı.

Ayrıca düşmanın gayesi de bu boğazdan girip İspiri Guhil olmak hem Hodiçur Ermenilerini kurtarmak hemde mal • arzularını yani ispir halkını tamamen doğramaktı. Zaten .emen hemen çevresi tamamen doğranmış bir çıban başı gibi adece İspir duruyordu bu bölgede. Nihayet Aynalıkaralı ku\ etleri çekile çekile boğazı evvelce kararlaştırıldığı şekilde tam)ir plan dahilinde tuttu. Ortaveranlı Ruşen ve Karahanl.ı H işeyin Ağalar da yukarda dediğimiz gibi kuvvetleriyle boğazın tutulmasında vazifeliydiler. Bütün kırık köyleri kadını ile, ocuğu ile, o mert, o asil, o fedakâr davranışları içinde bugün karıncalar gibi çabaladı, Arılar gibi çalıştı. Bir kısmı Müft _Baş^_ kapanın bulup buluşturduğu cephaneyi cepheye^ ulaşt rırken bir kısmı da sı/_ve erzak taşıyordu.

verdik. Bir gün sabahtan akşama kadar bu bölgede aralıksız ve kanlı savaşlar oldu. İlk tüfek ateşimizle düşmanın safları ölü yığınlariyle doldu, süvariler hatlarımıza yanaşmadan ölüyor, yanaşanlarsa bir dipçik darbesiyle yere seriliyordu. Genç cesur ve çevik Suluka Hasan Efendinin oradan oraya atılışı şimdi Müzeye koyduğumuz kılıcı ile o piyade üzerinden bu süvari üzerine saldırışı içli hatıralar halinde hala yâd edilir.

Düşmanın saf saf ileri sürdükleri birlikleri birer birer yok ediliyordu. İkindiye doğru topyekûn bir hücuma geçtiler. Bu hücumları cidden evvelkilerine benzemiyordu. Düşman sanki artık bizi mahvedip boğazı geçmeğe azmetmiş görünüyordu. Hücumun şiddetinden dah çetin oldu savunmamız. Türkler bütün varlığını dışına almış ölürecesine dövüşüyordu. Asil bir iman, temiz bir duygudan :aynak alarak o ilâhi kayalara gönderdikleri Allah Allah ni, lan bir aksi « da halinde düşmanın ta kalbine saplanıyor . Vuruşuyor, vuruşuyor, vuruşuyorduk.. Nihayet düşmanın Jığı söylenilen takviye kuvvetleriyle yaptığı böyle bir taarruzu da karanlığa doğru sonuçsuz kaldı. Ve çekildi. Yukarda bir nebze temas ettiğimiz sebep lerden ötürü ancak böyle bir arazide çarpışmağa mecbur olduğumuz için, ancak gece n istifade ederek düşmanın yanlarına birkaç baskın yapabi. ik. Bizim için umumi bir takip yapmağa imkan yoktu. d:^ nandan bir miktar cephane ve silâh almamıza rağmen önem i sayıda şehit ve yaralı vermiştik. Saniyen bir deri bir kemi kalmış o atlarımızla açık bir arazide muntazam ordu birliklerine karşı savaşmanın bizim için tam bir felaket olacağını hesaplayan Başkapan cephe kumandanına düşmanı takip etmemesini ve boğazı beklemesini bildirdi.

Bu başarımızın bizim için nekadar önem taşıdığı yukarda sıraladığımız bazı hususlarm mütalaasından kolayco anlaşılır,. Zira eğer yenilip bu boğazdan düşman girebilseydi Kırık'ın bü tün köylerini bir aünde öldürecek ertesi ,.m kese kese İspir

Merkezine akatacaktı ki artık durdurulmasına da imkân olmıyacaktı. Zira eli silah tutan bir kaç yiğitimiz Hodiçur muhasara sıyla görevli bulunduruluyordu. Bunlar arkadan yeni gelenler önden. Hodiçur ermenileri arasında sıkışıp feci bir akibete ma ruz kalacak. Nihayet otuz-kırkbin masum Türkün doğranması ap açık bir gerçek haline gelecekti. Bundan dırki bu çarpışma nm neticesi bütün halk tarafından büyük bir heyecan içinde bek leniyordu. Başkapan ve arkadaşları günlerce jry^ku uy.umamıştk Zafer müjdesi geldiği zaman Başkapan başta olmak üzere bü-^ tün merkez^ahalisi sejdelere kapanmış tanrıya en içli şükranlarını sunuyordu^

~ Durumu bu hale getirdikten sonra artık sadece bir çıban başı halinde Hodiçurdaki çevrili Ermeni birlikleri kalıyordu.

Karakoç tehlikesi bertaraf edildikten sonra Hacıbey komutasındaki kuvvetleri de Başkapan çekerek buradaki düşmanın tecrit edilmesi ödevine vermekle bu bölgemiz biraz daha kuvvet kazanmıştı. Karakaya zaferimiz duyulur duyulmaz buradak. cephe kumandanları., bilhassa Kumbasar Süleyman bey Müftü efendiyi gene umumi taarruz emrini vermesi için sıkıştırmaya başladı, Başkapan bir taraftan bu taleplere maruz kalırken diğer taraftan Bayburt dolaylarındaki Türk harekâtını öğrenmek üzere Hacı Bey, Hacı Hafızın Müştak Efendi.. Kolara Hamdi Bey, ve Aslan Çavuşu Bayburta gönderdi. Başkapan Türk Or duşunun durumunu yakinen anlamadan taarruz emrini vermiye ceğini cephe kumandanlarına bildiriyor ve böyle bir genel hü cumu daima geciktiriyordu. Burada geciktirme tabirinden hafta lar aylar anlaşılmamalıdır. Her şey gün meselesi bu zamanlarda. Bu kışta kıyamette maddi durumu zaten fena olan Çamlıca "Hunut,, ahalisi insanı, hayvanı ile bu kadar kuvveti beslemek te büyük güçlük çekiyordu. Cephe Kumandanları bu yönden haklı idiler. Lakin daima tetbirli ve planlı olarak hareket ei^ miş ve karar vermiş olan Başkapan en az kayıpla en verimli, sonucu elde etmek istiyordu.

Nihayet Türk ordusunun Bayburta girmekte olduğu haberini ahr almaz bütün cephe umanlarına genel taarruz emrini verdi. Mazlum Bayburtlu vatandaşlarınmtekrar büyük Türk Ordusunun eliyle taşınan o mübarek Türk Bayrağına kavuşacakları haberi derin bir sevinç dalgası halinde birden bire ortalığa yayıldı, Herkez buyu. bir sevince garkoldu. Artık yüzümüz gülmeye başlamıştı. Pes peşe iyi haberler alıyorduk.

:

Hodiçur kücumu şu şekilde gelişti: Çalmaşur Bektaş Ac ve Yağcı Ali kuvvetleri Hantaçur üzerine,

Kumbasar Süleyman Bey, Gürcü oğlu Mahmut, Beşirin Mal mut ve Avcı Durak Cüce Bağ mevkiinden. Ayrıca Çalmaş Bektaş Ağanın bir kısım kuvvetleride Kahmut-Sünüs mahalle i üzerine.

Yavuza Şükrü Bey, Miras Ali Bey ve arkadaşları Mohurg t üzerinden.

Fisirik Mezralı Şamil Ağa, Danzutlu İsmail, Kudreşenli Me* - met, Mail Bey kuvvetleri kudreşen üzerinden.

Oşnaklı Sabri Bey, Çörgensli Kurban Ağa ve kuvvetleriv : beraber Rus içlerinden kaç>p gelmiş olan Mevlü Ağa Karaka - mış bölgelerinden. Hacı İbrahim Efendi Baş Mezaradan, Güre - oğlu Abbas Logandan Hacı Salih oğlu Mehmet Talip Efendi ( ) Eskivan bölgelerinden hep birden taarruza başladılar.

Taarruz bütün cephelerde ayni şiddetle başladı, her gün ç - tin muharebeler veriyorduk. Düşman inatla mukavemet ediy- r bizde oldukça zayiata uğruyorduk. Çarpışmalar geceli gündüz i devam ediyor. Çemberi gittikçe daraltıyorduk. Nihayet Kudr - şen, Hodiçur ve aşağı Mohurguta girdik. Düşman dayana day - na ve muntazam bir şekilde yukarı Mokurgut köyü ve kalesi : sığındı. Bunlara rağmen kayıplarımız gittikçe artıyordu. Evvt a taarruz ediyorduk. Mevzilerimiz düşmanın ki gibi her yer ^ evvelden tahkim edilmiş ve muntazam değildi. Daima büyük h - def gösteriyorduk. Ayrıca belki yurdumuzun en sarp ve en en- gebeli arazisinde mücadele ediyorduk. Bundan başka düşman ı yiyecek, giyecek ve cephanesi boldu. Biz her kurşunumuzu *i* - saplayarak atıyor, bu karda, bu tipide arasıra karımızın veya çoc k-

fl) Mehmet Giinal: Bu arkadaşın bu harekâta vazife aldığı ifade veren kişiler t •»- sında tartışma konusu olmaktadır- Biz kendisinin bize verdiği bir vesikaya daya/tu ak adını zikrediyoruz- Hakikati belirtebilmemiz bu konulurdu ilgililerin yardımiyle . a- eahtır- Mehmet Günalın esasen t'! kişi ile krodosta nöbet beklediği iddiası da *.•/»•-

larımızın getire ği bir parça ekmek ve su ile günlerce idare ettiğimiz oluyc de.

ispir mücad de an sonucunu merak içinde bekliyor lâkin düşman bilhassa f oî urgut kalesinde büyük bir dayanma gösteriyordu. Çünkü bu .:ale hakikaten sağlamdı. Sadece bir yönünden girilir bir vazi et her türlü avunmağa elverişli bir durumda idi. Günler ge° y *r* kat'i bir netice alamıyorduk.

Türk Ordusu İspire Giriyor

Türk ordusunun ise yine Bayburta geldiği öğrenilmiş İspir-sabirsızlık ve heyecan içinde beklenilmesine rağmen halen görülmemişti. Günler geçiyor fakat ordudan bir eserle karşılaşmiyorduk. Telefon, telgraf gibi modern vasıtaların bulunmadığı bu zamanda Bayburt yönünden görülen her atlıyı müjdeler ulaştıran bir melek gibi görüyor, halkın heyacanla dolan kalbi vuruyor vuruyordu.. Birinci müjde haberinden beri bir hafta geçtiği halde görülen her atlı bir hayal kırıklığı halinde içlere doluyordu. Hodiçur Mohurgut muharebesi ayni şidetiyle devam ediyor, Türk ordusunu İspirde görebilmek hasreti, ızdırabı ger çek derinliği içinde tatmış bu ruhlarda dolup taşiyordu, Her kes adaklar adıyor birtek ineğini, birtek koyununu o gün kurkurban etmek için sakliyordu. Nihayet 24/Şubat gecesi saat 8-9 anlarında Haci ve Hasan beyler Türk ordusunun 25/Şubat kuşluğunda İspirde olacağı müjdesini Başkapana ulaştırdı. Müf tü Başkapan haberi en ücra köy ye mahallere kadar derhal bildirdi. Bunun nasıl bir ruhi durum içinde, nasıl bir üstün haz halinde karşılandığını anlamağa kudretim yetmez. İç aleme, ruha benliğe taallûk eden kavramlar o kadar nisbi, o gadar izafi ki her gün sevinç diye tanımladığımız hangi duygu bu ruh halini ifade eder? hangi keyfiyette insan bu teheyyüç derecesine erişir. Geothe de, Mevlâna da, Yunus da, Tolstoy da "Ölüm,, diye bir kelime söyler, betoanrme kafalı bir mühendis de ayı midir bunlar? işle buradaki "sevinç,, de öyle.

Bunun ifadesini cevheri asil büyük Türk milletini karekter ze eden vasıfları içinde büyü- stiklâl mücadelemizin destanını yazacak bir dahi şahininizin mısralarına bırakalim.

Tam iki sene ruhunun mayhiyeti, cevherinin asıı ve varlığın yapıldığı şey olan hürriyet ve istiklâlinden uzak, binbir izdıra ı içinde yaşamış koca İsbir yarın Türk ordusuna kavuşacakl

O gece sabaha dar halk uyk' lyumadı. Bu sat ve temiz ruhlar, benim kelimel< le belirtmeğe kudretim yetmediği büyük sevincinin şükranını edelere kapanarak «^öz yaşlan i-cinde Ulu Tanrıya ifade etmeğe çalışıyordu.

Şafakla beraber bütün köyler kadını ile, çoluğu ile, çocuğu ile İspir yollarına dökük! i. artık soğuk üşütmüyordu, güneş parlaktı. Rüzgar mezar kokularıyle değil hürriyetin ılıklığı ile doluydu. İspir İspir olalı 25/Şubat sabahı gibi bir gün görmemişti. Böyle bir kalabalığa tanık olmamıştı. Uzun boyu, uzun dini kisvesi altında benbeya/ sakallarının hürmet aşılayan görünüşü ile Müftü Başkapan basta, dernek üyeleri, kurbanlar ve "ayaklanmış bir İspir ellerinde bayraklar Türk Ordusunu karşılamak îçin~~Hortik köprüsüne doğru_yürüyordu. Bu bir aşk daj^ "^"gası, bu mâlîdesizJjjrjda^yı.___

Bu bir dirilişin hayatta koşusu.
Bu bir ölümün sonsuza akışıydı.
» Bu bir ızdirabın nefesinin uçuşu
Bu bür doğ ışun şafağa sıçrayışı\dı.
Bu benliği mahiyetine yönelişi,
Bu rüyalar idraka dönüşüydü.

Sanki hürriyet ayaklanma yürüyordu Hortiğe doğru. ü?or onu gördüğüm için varsa bı yollar yol olalı öyl< bir ağırlık duymamıştı. Aşkım şerefimi ayrağıma taşıyordu.

Nihayet çorunun kıvrım! ı ile bile seyreden te >*e* üzerindeki yolda önde yüzbaşı Ziya Be ve arkada Mehmetç der atlraınm üzerinde Türk bayrağını get:yordu. Bu manzaray gören halk çılgın gibi birdenbire bağır; ağa, ağlamağa baş adı. Herkez yerleri öpüyor, ellerini kaldı uş tanrıya hamdüseı a ediyordu. O kadınlarımız, o ihtiyarlar.) kızlarımız, o on bi ler nasıl bağırıyordu? sancak gibi öpülüyordu toprak. Yaşa varol nidalar, gökleri dolduruyor, atlar bile coşmuş koşuyor koşuyordu bize doğru.

Sevine göz vasinin üstün le varmış İn«*an *<*v***r* umu

ağlayış benzemiyordu hiç birine. Göz yaşlarında hasretlerin en ulvisi billurlaşıyor, hıçkırıklarda hürriyetin musikisi hakiki bestesini buluyordu. Çünkü Hürriyet zor ve ızdırapla kazanılan nendi. Hiç bir şeyin tekerrür etmediği bu âlemde hürriyetin beyaz kanatları üzerinde sonsuzluğa insani bir tablo daha akıyordu. Toprak vatan, insan insan oluyordu.

Artık iki kafile birbirini bulmuş sarmaş dolaş oluyor, kucaClaşıyor, öpüşüyor öpüşüyorlardı. Başkapan ilk gelecek. Türk subayının ayaklarını öpeceğine yemin ettiği için Yüzbaşı Ziya Beyin çizmelerinin tozunu öpmek istiyor o bırakmıyordu. Başkapan yeminli olduğunu söyleyince Ziya Bey de binlerce insanın hayaTını Icûrtaran bu gerçek kahramanın ayaklarını öptü.

Binlerce kişinin katıldığı tekbir sedalariyle kurbanlar kesildikten sonra kasabayadönüldü.Ziya Bey ve maiyeti o geceyi İspirde geçirdiler. Başkapan o gün Mohurkut cephesindeki kumandanlara Türk ordusunun İspire girdiğini ve bundan sonra emirlerin yüzbaşı Ziya Beyden alınmasını acele olarak bildirdi.

MohurgL Muharebesi

Ertesi gün Ziya Bey ve maiyeti Hunut'a vardı. Ayni heyecanla karşılandı. 26'Şubat ecesini Çamlıca da geçiren Ziya Bey 27/Şubat sabahı Hodi ır bölgesini görmek için üç suvan ve bir de halktan Ziya Er ğanı yanına alarak Likan tepesine hareket etti. O gün akşam- kadar araziyi tanıyıp vaziyeti etraflıca mütalaa ettikten sonra kalenin tahribi için mutlaka topa ihtiyaç olduğu sonucuna *vı* ıı.

Ve alay kumandanı Ati Beye durumu bildirerek iki adet topun acele gönderilmesini t dep etti. Düşman çenberi yarmak için yeni yeni mecralardan arekete geçiyor oldukça kayıplara uğruyordu. Bu durumu 4/Mart/334 tarihli aşagınaki vesika bütün çıplaklığı ile göz önüne oymaktadır.

İspir kazası Müftülüğü (". nibj Fadılanelerine

Faziletlu efendi hazîreÜeri. Mohurguttan aldığımız havadiste telefiyatımız pek külliyetlidir _Bunun için top gelinceye kadar Ermenileri bir~tarafa savuşturmamak için köylerden imdat iste- "nîyor. Çamlıca (Hunut) __Aksu (Salaçur) Tabsor, Çirkini, AhbirikT" ""Kerap, Hotardan geri kalan eli silah tutan si- "lahlıyı bölük kumandanı istiyor. Bu köylerin adamları Bizim yazmamıza itaat etmezler. Hemen akşam acele olarak emir veresız kı sılahlariyle ve azıklariyle beraberce Mohurgutta bulujanmufrezeye iltihak etsinlerJ""

"Bütün buranın askeri mevzide soğukta aç, susuz bekliyoruz. Baki irade efendilej±nindîr7 4/Mart/1334

«

İmza

Hunut Heyetinden

Hafız Halil Bin . . . (Okunamadı)

7/iVlart/1334 sabahı top atışı ile beraber umumi bir taarruza geçilmesini Ziya Bey cephe kumandanlarma emretti. Şafakla beraber ilk mermi namludan fırladı takat hedefe isabet etmedi, ikinci üçüncü ve mülakin • rroiter ram w«h*t'1* Vı^M*nSI»*«

, meydana getirdi. İçerde çıkan yangınlar ve açılan gediklerden hücum eden yukarıda adlarını saydığımız kumandanların Allah Allah nidaları artık düşmanda maneviyat namına bir şey bırakmadı. Altı gün. bir rivayete göre on gün ancak dayandıktan sonra kale düştü. Ne yazık ki sayısını bilmediğimiz mü» kuvvetlerimizin büyük sayıdaki şehitlerinden başka Zıya *ey ve beş erimizde bu muharebede şehit duştu. (1)

---

k0V!KJBjfMmf *o25m*M Müştak* ÇM#*9*I>.

Rüştü Paşanın Mektubu

İspirin mücadelesi binada bitmakle beraber Erzurumun Ermenilerden temizlenmesinde de kendisine ödev düştüğünü Erzurumlu Rüştü Paşanın 9/3/334 tarihli Alaca köyünden Suluka Hasan Efendi ve Hüseyin ağaya gönderdiği aşağıda ki mektubundan anlıyoruz.

Hüseyin Ağa ve Hasan Efendilere ve mumaileyh ile memleketleri için çarpışan fedakâr arkadaşlarına.

Alaca köyünden yazılmıştir

3/3/334

Ordu, istilaya uğrayan memleketlerini kurtarmak için ilerlerken bir taraftan ahalisini Ermenilerin zulmünden muhafaza için uğraşıyor, bir taraftan da dahilindeki kuvvetlerden eyleyerek bunların geçeceği yolları kestiriyordu. Ermeniler E. . . . . (okunamadı) da bine yak m halkımızı binbir türlü zulümlerle öldürmüşler, sansar boğazına doğru kaçmışlar idi. Dersimlilerden teşkil kılınan çeteler sansarı kesebildilerse de eli silah tutanlar kaçmaya muvaffak oldu. Ordu sansara gelinceye kadar Ermeniler de Mamahatuna gelmişti.

(okunamadı) şüphesizki gözleri oyulmuş yavrularımızın, beyinle*-ri patlamış ihtiyar baba ve validlerimizin intikamını alacaksınız. Biz Erzuruma doğru ilerlerken Hüseyin Ağa ve Hasan Efendi çetelerini haber almış bunların birçok müslümanları kurtardıklarını işiterek çok sevinmiştik. Ve istedikki ordu Erzurum ovasına gelir gelmez bu fedakâr memleketin büyük evlatları maiyetleriyle Gürcü boğazını tutsunlar. Ermeniler de ordunun tazyiki ile muharebeye mecbur olsunlar. Ve yaptıkları fenalıkların cezasını görsünler. Dün Hasan Efendinin bir raporunu gördük. Hemen şu mektubu yazdık, Ordu her taraftan Erzurumu kuşatmak üzeredir. Birkaç güne kadar bütün kuvvetiyle Erzuruma vürüvecektîr. Erme' :'Wî kaçırmamak tein *r-nr,* b^rn^v^r.

taarruz tedbirleri ittihaz edelim, e hareketimizi hep birden y ta-
lim. Erzurum ovası köylerinin nasıl halaskarı oldunuz ise m .m,
vahşi canavar Ermenileri bu memleketten büsbütün vücutlarımı .alk
ması için son bir fedakârlıkta daha bulunmanız lazımdır. Tal bu
vahşi canavarlar Alaı a köyünde yaptıkları gibi bir Türkü- ci-
ğerini çıkararak duvara asmağı öğrensinler.

Ordu Ercik, Ilıca, Tuzcu Palandöken taraflarından ta ruz
ederken siz de Gürcü boğazını tutacaksınız. Bunun için m ye-
tinizdeki kuvvet kâfi değilse civar köylere bu mektubu oj ya-
rak onları da ayaklandırıp halkımızı ezdirmeyiniz. Cepha niz
yoksa en yakın kıtaattsn isteyiniz. Her kıtaat nezdinde u fon
ve telgraf makinesi vardır. Onunla bana malumat veriniz,
seniz boğazlarda kullanmak üzere size bir de makineli ek,
bunu kullanacak efrat göndereyim. Dağlarda sırtlar ile te ya-
bilirsiniz. Hemen malumat verin ki bir an evvel yola çıkaı /ım
Bu mektubu getiren süvari ile atideki suallerin cevabını ön-
derin ve süvariyi hemen yola çıkarın.

Madde 1 — Hangi köyde duruyorsunuz?

Madde 2 — Maiyetiniz kaç kişidir?

Madde 3 — Kaç tüfeğiniz vardir?

Madde 4 — Cephanesi ona göre verilmek üzere tüfekl iniz
Rusmudur Osmanlımıdır?

Madde 5 — Erzurumla muhabere edebiliyormusunuz? rzu-
rumda ahalinin hali nasıldır? bu hususta son malûmatınız ı dir?

Madde 6 — Ahaliye ermeniler Erzurumda birşey *ya* jili-
yormu? Yapabilirlermi?

Madde 7 — Çeteyi idare eden kaç zabittir? Yani bite
ihtiyacınız varmı? İsterseniz birkaç kişi göndereyim.

Bu suallere ayrı ayrı cevap veriniz. Harekât pek *yi* .nda
başlıyacağı için suretle fikrinizi ve icraatınızı bana yazın Ve
zisinle daima muhabere edebilmek adamınızı üzere Erinkârda ' lunan
tabur kumandanın yanma gönderiniz. Ordunun hangi gün, ham ;aatte
hareket edeceğini bu adam size bildirir. Erzuruma sizin tarafta adam

Rüştü Paşanın Mektubu

ispirin mücadelesi binada bitmakle beraber Erzurumun Ermenilerden temizlenmesinde de kendisine ödev düştüğünü Erzurumlu Rüştü Paşanın 9/3/334 tarihli Alaca köyünden Suluka Hasan Efendi ve Hüseyin ağaya gönderdiği aşağıda ki mektubundan anlıyoruz.

Hüseyin Ağa ve Hasan Efendilere ve mumaileyh ile memleketleri için çarpışan fedakâr arkadaşlarına.

Alaca köyünden yazılmıştir

3/3/334

Ordu, istilaya uğrayan memleketlerini kurtarmak için ilerlerken bir taraftan ahalisini Ermenilerin zulmünden muhafaza için uğraşıyor, bir taraftan da dahilindeki kuvetlerden eyleyerek bunların geçeceği yolları kestiriyordu. Ermeniler E. . . . . (okunamadı) da bine yakın halkımızı binbir türlü zulümlerle Öldürmüşler, sansar boğazına doğru kaçmışlar idi. Dersimlilerden teşkil kılınan çeteler sansarı kesebildilerse de eli silah tutanlar kaçmaya muvaffak oldu. Ordu sansara gelinceye kadar Ermeniler de Mamahatuna gelmişti.

(okunamadı) şüphesizki gözleri oyulmuş yavrularımızın, beyinleri patlamış ihtiyar baba ve validlerimizin intikamını alacaksınız. Biz Erzuruma doğru ilerlerken Hüseyin Ağa ve Hasan Efendi çetelerini haber almış bunların birçok müslümanları kurtardıklarını işiterek çok sevinmiştik. Ve istedikki ordu Erzurum ovasına gelir gelmez bu fedakâr memleketin büyük evlatları maiyetleriyle Gürcü boğazını tutsunlar. Ermeniler de ordunun tazyiki ile muharebeye mecbur olsunlar. Ve yaptıkları fenalıkların cezasını görsünler. Dün Hasan Efendinin bir raporunu gördük. Hemen şu mektubu yazdık, Ordu her taraftan Erzurumu kuşatmak üzeredir. Birkaç güne kadar bütün kuvetiyle Erzuruma vürüvecektir. Erme'Wî kaçırmamak trîn Vnn b*»rp^

taarruz tedbirleri ittihaz edelim, e hareketimizi hep birden y >a-
lım. Erzurum ovası köylerinin nasıl halaskarı oldunuz ise m Jn,
vahşi canavar Ermenileri bu memleketten büsbütün vücutlarımı .alk
ması için son bir fedakârlıkta daha bulunmanız lazımdır. Ta; bu
vahşi canavarlar Alaca köyünde yaptıkları gibi bir Türkü ci-
ğerini çıkararak duvara asmağı öğrensinler.

Ordu Ercik, İlıca, Tuzcu Palandöken taraflarından ta ruz
ederken siz de Gürcü boğazını tutacaksınız. Bunun için m ye-
tinizdeki kuvvet kâfi değilse civar köylere bu mektubu oj ya-
rak onları da ayaklandırıp halkımızı ezdirmeyiniz. Cepha niz
yoksa en yakın kıtaat ten isteyiniz. Her kıtaat nezdinde u fon
ve telgraf makinesi vardır. Onunla bana malumat veriniz. :e -
seniz boğazlarda kullanmak üzere size bir de makineli ek,
bunu kullanacak efrat göndereyim. Dağlarda sırtlar ile t* ya-
bilirsiniz. Hemen malumat verin ki bir an evvel yola çıkar /im
Bu mektubu getiren süvari ile atideki suallerin cevabını ön-
derin ve süvariyi hemen yola çıkarın.

Madde 1 — Hangi köyde duruyorsunuz?

Madde 2 — Maiyetiniz kaç kişidir?

Madde 3 — Kaç tüfeğiniz vardir?

Madde 4 — Cephanesi ona göre verilmek üzere tüfekl iniz
Rusmudur Osmanlımıdır?

Madde 5 — Erzurumla muhabere edebiliyormusunuz? rzu-
rumda ahalinin hali nasıldır? bu hususta son malûmatınız i iir?

Madde 6 — Ahaliye ermeniler Erzurumda birşey *ya* 3İli-
yormu? Yapabilirlermi?

Madde 7 — Çeteyi idare eden kaç zabittir? Yani bite
ihtiyacınız varmı? İsterseniz birkaç kişi göndereyim.

Bu suallere ayrı ayrı cevap veriniz. Harekât pek yi .nda
başlıyacağı için suretle fikrinizi ve icraatınızı bana yazın Ve
zisinle daima muhabere edebilmek adamınızı üzere Erinkârda I lunan
tabur kumandanın yanma gönderiniz. Ordunun hangi gün, hanj >aatte
hareket edeceğini bu adam size bildirir. Erzuruma sizin tarafta adam

taraftaki civar köylülere söyleyin ki ordu Erzurum ovasmdadır. Ermenilerin zulüm yapmalarına, binaları yakmalarına, cephanelikleri atmalarına meydan bırakmasınlar. Ermeniler geceden istifade ederek ahaliyi bir bir toplayıp kayıp ediyorlarmış. Ahâlinin hep bir arada bulunmasına, geceleri ' endilerinden nöbetçiler, bekçiler koymalarına çalışsınlar. Katiyyen bir fenalığın yapılmasına meyden vermesinler. İnşallah iki güne kadar ordu kendilerini kurtaracaktır. Silah ve kuvvetleri var ise hiç durmasınlar. Allah bizimle beraberdir.

Kardeşlerimizin intikamını alsınlar. Bir kadın gibi ellerini teslim ederek boğazlanmaktansa göğsünü gere gere elinde silahı olarak ölmek bir Türk için feda edilmiyecek bir şereftir. Göreyim sizi Milletin memlekete fedakâr, necip evlatları olduğunuzu bir daha gösteriniz. Geçilmez dağların Türk çocuklarına yol verdiğini, bir avuç kahramanın binlerce Ermeninin beğnini patlattığını âleme bir daha ispat ediniz. Biz Erzurum önünde binlerce yavrucuklarımızın intikamını almağa uğraşırken sizinde Gürcü Boğazını tuttuğunuzu haber almak isterim. Cenabi Allah hepimize muvaffakiyetler versin. Cümlenize birden çok çok selamlar ve dualar ederim. Sizi a İlaha ısmarlarım fedakâr kardşlerim.

Fırka Kumandanı
Miralay
Erzı.umlu Rüştü
İmza

İspirin temiz yürekli ve yiğit evlatları bu vazifeyi de büyük bir başarıyla sonuçlandırmış ve kendilerinden sonra geleceklere yüzleri ak olarak gerçek şeref payeleri bırakmışlardır. Bu fedakârane ve Türk mayasına yakışan tarzda dövüşen bütün İspirin genci, ihtiyarı, kadını, çocuğudur. Bu adsız kahramanları burada tam bir iç huzuru içinde mutlularken gerek kendilerine tabi adlıların başında bizzat cephe komutanlarına katılıp çarpışan gerekse büyük yardım ve destekleriyle mücadelenin kazanılma-

sında küçümsenniyecek faydaları dokunan ve yukarda at trı geçmemiş bulunan bir kısım vatanperverin isimlerini de burada ta uıle zikretmeği yerine getirilmesi şart olan bir ödev sayarız. Bu ar İspir Tortum Yı surelinden olan şu muhterem kişilerdir.

Ko;>unustan Hasan Çavuş
Göcden Bektaş Ağa
Za^ostan Ali Ağa
DanzuttanFerhat Ağa ve İsmail Efendiler ve kar eşi
Me met ve Pusul Mustafa
An lonlu Süleyman
Ku al Hakkı Efendi
Ka -oğlu Hasan Efendi
H| ttan Mustafa Efendi
(Saiaçur) Aksudan Cemil ve Celâl Beyler
Oş aklı İbrahim ve Sabri Beyler
Yüzbaşı Mevlüt Bey
Mu-ıafa Nail Bey
Geregenç imamı İbrahim Efendi

Memleketin jöyle bir gününde ödevlerini hakkiyle ya aış olan, adı geçen ve geçmiyen bütün bu vatanperver kişile e- ğer sağsalar hürmetle selamlar, şehit iseler zaten şad muş ruhlarına kalbimizin en içli ve derin tazimlerini sunarız.

Bugün her yılın 25/Şubatmda ilçenin kurtuluşu İspiriu üs- sesine göre pek muhteşem olarak tanımlıyabileceğimiz bir § cil- de kutlanır. En uzak köyler bile o günü yaşatacak şekil \ de kor içinde haftalarca hazırlanıp İspire gelir. İspir o günü ;nç evlatlarına geçmişin sembolik tablosu halinde sunar. Ve dar kurtuluş müzesinde kahraman babalarının isim, resim ve *i* ah- larını görür. İşte bu resimlerin ortasına astığımız şu yazı .lar içindir.

1 Bu gün istiklâl ve hürriyet içinde^ huzur dolu bir i :yat yaşıyorsan.... Bunu atalarının kanları ve büyük ızdırapları j. ha-

sına elde ettiğini unutmıyacaksın. Onlar İstiklâl ve hürriyetlerine ezelden beri toz kondurmamış asil bir milletin, En büyük şeref vasfının bu aşk Olduğunu idrak ettikleri için öldüler. Ve sana başka Milletlerin mazilerinden ahfadına intikal etmemiş kıymetler getirdiler. Bunlar aslında senin Cevherinin ruhu, Mayanın esası ve milli karekterinin ta kendisidir.

işte... Sende bir gün bu kıymetleri korumak uğrunda öldüğün zaman Maddi tesirlerle tayin edilmiş tecrübî bir fert olarak değil, fakat Prensip ve gaye sahibi muhtar bir varlık olarak hareket etmiş olursun Yavrum.

Eski adı	Yeni adı
Ahpirik	Yeşilyurt
Cenker	Düzköy
Çapans	Çayırlı
Dizans	Subaşı
Hortik	Köprüköy
Hantek	Pınarbaşı
Kompur.	Bulanık^
(TfSrans	PrJtalEoy^
Koblat	Armutlu
Kerap	Yedigöze
Koğuns	Çakmaklı
Koçkisor	İrmak
Kenasor	Koçköy
Modur	Yayla
Tıraht	Kozlu
Varzens	Gökçimen
Vakşen Çaydere	Çaydere
	Üzümbağı
Fisirik Danzut	Ahlath
Fisirik Mezra	Şenol
Hoter	Yıldıztepe
Hodiçur	Şerefli
Mohurgut	Karakale
Karakamış	Susuzlu
Kudreşen	Çamlıbel
Lokubar	Taşlıca
Mumans	Muradiye
F. Semehrek	Şenköy
Salaçur	Aksu
Zagös	Ardıçlı

Sayfa	Satır	Yanlış	Doğru
3	1	katılanlara	katılanlarla
5	6	alayları	olayları
5	11	uyanmaları	uyarmaları
5	13	İsbîr	İspir
5	14	görünebilirler	öğünebilirler
7	3	yönünde	yönünün de
7	19	sanıklarını	saiklerini
7	13	hususla	hususlar
9	4	tetf işini	tetrişini
9	11	tesisi	tesisin
9	11	içi	için
9	20	olan	olanı
9	23	hususuda	hususu da
10	23	izlemlere	izlenimlere
10	30	bölgesinda	bölgesinde
11	15	bölgenin	bölge
11	15	meyvecılığa	meyveciliğe
11	29	meyvacılık	meyvecilik
13	8	mevebilik	meyvecilik
13	14	teymin	temin
14	14	İsprden	İspirden
15	2	okuyucularla	okuyucularca
17	21	ve	, olacak
17	25	kendiside	kendisi de
18	5	sizde	siz de
18	26	Mahreki	Mihrakı
19	3	gökder	Gökdere
19	3	mev/iienmişrj	mevzilendirmişti
19	23	. Cehrek	Cedehrek
19	24	kıtbgtnında	kıtlığının da

20	30	inimuah	Nimnah
20	32	keskinden	keskimden
22	17	merasına	mecrasına
22	29	gayretlerine	garetlerine
24	3	ednitenisbeikri	nisbetinde f ;ri
25	15	kışın	Kışın
25	17	Bayanlarınız	bayanlarınız
30	12	üyelerinde	Üyelerininde
30	27	mevcuturki	mevcutturki
30	28	yoktur	yoktu
31	4	yedien	yediden
32	4	tekenür	takarrür
32	13	aurubu	güruhu
33	21	ısıtacak	ısıtmak
34	26	evelki	evvelki
36		resimlerin altındakı	yazılar yanla
37	7	birisi	birisi
37	22	mühti	Müftü
37	26	mucizemi	mucize mi
38	12	şekilde kelimesi	yok
41	1	kare	kar
41	17	diğer	diğerlerine
42	4	ha eti	haddi
49	5	tabbii	tabii
49	33	kuvvetlere	kuvvetlerle
49	33	bünhasır	münhasır
50	7	aynalı karalı	Aynalıkaralı
55	12	mevlü	mevlüt
57	1	İspir	İspirde
57	18	anlamağa	anlatmağa
58	15	hayatta	hayata
58	15	bür	bir